

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych

**Badanie ewaluacyjne z realizacji
programu wieloletniego
„Senior+” na lata 2015- 2020.
Edycje 2016-2019**

Raport końcowy

Spis treści

Streszczenie	3
Wprowadzenie.....	5
Uwarunkowania demograficzne realizacji Programu wieloletniego „Senior+”	15
Opis założeń i zmian Programu wieloletniego „Senior+” w latach 2016-2019	19
Metodologia badania	23
Cel i przedmiot badania.....	23
Metody badawcze i źródła danych	26
Dobór przedstawicieli jednostek administracji publicznej do badań IDI.....	27
Dobór próby w ogólnopolskim badaniu ankietowym	27
Szczegółowy opis wyników ewaluacji.....	29
Realizacja celów Programu „Senior+” w świetle danych sprawozdawczych	29
Ocena skuteczności działań wdrażanych w ramach celów szczegółowych programu „Senior+” w świetle danych z badań CAWI i IDI.....	36
Moduł I - jednorazowe wsparcie finansowe na utworzenie lub wyposażenie placówki	39
Moduł II - zapewnienie funkcjonowania już istniejących placówek.....	41
Działania wdrażane w ramach programu „Senior+”	43
Wykorzystywanie potencjału jednostek utworzonych w ramach programu „Senior+”	47
Rezultaty programu „Senior+”	49
Proponowane usprawnienia Programu „Senior+” w opinii badanych	55
Wnioski i rekomendacje	65

Streszczenie

Proces starzenia się populacji jest wynikiem wydłużania przeciętnej długości życia i równoczesnego spadku wskaźnika urodzeń, co prowadzi to do stopniowej zmiany struktury demograficznej i wzrostu udziału w populacji seniorów. Obserwowane zmiany w strukturze demograficznej w kolejnych dekadach będą przybierać na sile. Według prognozy Głównego Urzędu Statystycznego już w 2035 roku osoby mające 60 lub więcej lat będą stanowić niemal 1/3 polskiej populacji, a w 2050 roku już 40%¹. Powyższe procesy rodzą wiele wyzwań związanych z planowaniem i kształtowaniem polityki społecznej wobec osób starszych, tak by służyła ona podnoszeniu jakości życia seniorów poprzez umożliwienie im pozostawania jak najdłużej samodzielny i aktywnymi, zapewniała bezpieczeństwo zarówno fizyczne, jak i socjalne oraz sprzyjała zdrowia oraz w miarę możliwości odpowiadała na potrzeby opiekuńcze.

Tak sformułowane cele polityki społecznej powinny być realizowane systemowo i długofalowo poprzez tworzenie korzystnych warunków dla zachowania i poprawy zdrowia, sprawności fizycznej, psychicznej i umysłowej, aktywności, a także kontaktów społecznych. Jednym z działań podejmowanych w tym zakresie jest realizacja programu wieloletniego „Senior+” na lata 2015-2020 (wcześniej *Senior-Wigor*). W ramach programu uprawnione podmioty, w trybie otwartego konkursu ofert, mogą ubiegać się o uzyskanie środków finansowych przeznaczonych na tworzenie i wsparcie działalności aktywizujących i wspierających osoby starsze w formie dziennych domów „Senior+” i klubów „Senior+”.

Przeprowadzone badanie ewaluacyjne edycji programu w latach 2016-2019 wykorzystuje wielorakie źródła informacji, w tym analizę źródeł zastanych, w tym dokumentów sprawozdawczych, badania ankietowe (CAWI) wśród realizatorów projektu oraz badania jakościowe (IDI) z przedstawicielami Urzędów Wojewódzkich odpowiadającymi za przebieg realizacji programu w województwach oraz realizatorami projektów. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano szereg wniosków opisujących przebieg i efekty projektów. Analiza tych dwóch uzupełniających się perspektyw umożliwiła uzyskanie informacji dotyczących mocnych stron programu i jego wpływu na lokalne społeczności jak też wyzwań i trudności organizacyjnych występujących w trakcie realizacji zadań programu.

Wynik badań pokazują, program „Senior+” jest ważnym narzędziem kreowania lokalnych działań wobec osób starszych umożliwiając tworzenie infrastruktury oraz przyczyniając się do aktywizacji lokalnej społeczności osób starszych, szczególnie na terenach wiejskich. Program jest najważniejszym stymulatorem powstawania dziennych placówek dla

¹ Główny Urząd Statystyczny, Prognoza demograficzna, 2014

osób starszych w ramach systemu pomocy społecznej, a wiele ze zrealizowanych w ramach programu „Senior+” projektów nie zostałyby zainicjowanych lub odbyłyby się w ograniczonej formie gdyby nie otrzymane wsparcie finansowane. Zapewnienie odpowiedniego zaplecza infrastrukturalnego stanowi bazę dla usług oferowanych w dziennych Domach i klubach seniora, tworząc też szansę na realizację wielu oddolnych inicjatyw i nawiązania relacji towarzyskich zarówno w grupie senioralnej jak też o charakterze międzypokoleniowym. Jednocześnie zauważane są obawy dotyczące wpływu pandemii COVID-19 na prowadzone przez nie działania.

Program cieszy się dużym zainteresowaniem, ilość przyznanych dotacji i zrealizowanych projektów przekracza plany, a wskaźniki dotyczące liczby beneficjentów programu są spełnione. Jednocześnie wyniki badania wskazują na możliwe trudności w kontynuacji działań po upływie oczekiwanego okresu zapewnienia trwałości rezultatów (3 lata). Tylko część samorządów jest przygotowana do finansowania działania domów i klubów w dłuższym okresie, ze środków własnych. Stąd sugeruje się możliwości kontynuacji wspierania samorządów w dłuższym okresie, przy rozważeniu różnych modeli finansowania (np. wprowadzając zmieniającą się w czasie wysokość dotacji w module II).

Mimo stałego zwiększania się liczby działających placówek, badania wskazują, że gminy miewają problemy z zapewnieniem odpowiedniej infrastruktury dla utworzenia dziennego domu „Senior+” i spełnieniem wymogów dotyczących zatrudnienia. Bywa to również przyczyną wycofywania się z realizacji projektu już po jego przyznaniu. Proponowane jest ogłaszanie konkursów z większym wyprzedzeniem i wspieranie zatrudnienia kadry specjalistycznej (np. poprzez poszerzenie możliwości zatrudniania stażystów).

Dzienne domy i kluby seniora odpowiadają na nieco inne wiązki potrzeb. Dzielne domy wspierają władze samorządowe w zabezpieczeniu podstawowych usług z obszaru pomocy społecznych kierowanych do najstarszych mieszkańców, podczas gdy kluby seniora są instytucjami o bardziej aktywizującym charakterze. Jednocześnie z uwagi na łatwiejsze do spełnienia wymogi dotyczące infrastruktury, kadry i liczby godzin oraz niższe koszty utrzymania kluby cieszą się większą popularnością wśród lokalnych decydentów aniżeli dzielne domy Senior+. Sprzyjają temu również korzystne warunki dotyczące relacji między wkładem pracy (zajęcia 2-3 razy w tygodniu) a pozyskiwanymi środkami finansowymi. Planując program na kolejne lata należy rozważyć zmianę wysokości dotacji na odpowiednią do realnego wkładu i zaangażowania organizatorów.

W badanych ośrodkach zgłaszano potrzebę organizacji czasu wolnego na świeżym powietrzu, w zieleńcach i ogrodach na terenie bezpośrednio przylegającym do placówki.

Byłyby to miejsca spędzania czasu, a jednocześnie dawałyby możliwość poszerzenia zakresu zajęć o te związane z ogrodnictwem i zielarstwem, czy aktywnością fizyczną na świeżym powietrzu.

Stosunkowo niewielka liczba samorządów realizowała zadanie w partnerstwie, a jeśli już podejmowano takie działania to najczęściej dotyczyły one prac remontowych i budowlanych. Brakuje przekonania o korzyściach wynikających z działań o charakterze zespołowym (np. klubu senior+ z kołem gospodyń), a to sprzyjałoby wymianie doświadczeń, dostępności i wymiany w projektach aktywizujących oraz oddolnemu kreowaniu lokalnej polityki przyjaznej seniorom. Można rozważyć wspieranie partnerstw lokalnych w procesie naboru ofert oraz poprzez działania o charakterze promująco-informacyjnym.

Warto podkreślić, że w opinii badanych uczestnictwo w realizowanych projektach pozytywnie wpływa na jakość życia seniorów. Mobilizuje ich do regularnych aktywności, a w przypadku długotrwałego uczestnictwa przyczynia się do wzrostu ich pozytywnego postrzegania siebie i swojej roli w społeczności lokalnej oraz poczucia wpływu i przejmowania inicjatywy. Mimo napotkanych niekiedy trudności natury organizacyjnej, program jest wysoko oceniany przez realizatorów.

Wprowadzenie

Prezentowany raport stanowi podsumowanie prac ewaluacyjnych z realizacji *programu wieloletniego „Senior+” na lata 2015. Edycja 2016-2019*, który realizowany jest przez Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej od 2015 roku (wcześniej program *Senior-Wigor*). Przeprowadzone badanie ewaluacyjne obejmuje dotychczasowe edycje programu, zamknięte w ramach czasowych 2016 - 2019. Program ten stanowi uzupełnienie działań realizowanych w ramach Rządowego Programu na rzecz *Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 (ASOS)* i zakłada wspieranie finansowe jednostek samorządu terytorialnego w zakresie realizacji zadań własnych². Program „Senior+” jest wyraźnie ukierunkowany na działania infrastrukturalne, a zwłaszcza na rozbudowę infrastruktury ośrodków wsparcia w środowisku lokalnym oraz zwiększenie liczby miejsc w placówkach „Senior+”.

W ramach programu jednostki samorządu terytorialnego, których strategie rozwoju pomocy społecznej uwzględniają rozwój infrastruktury dla osób starszych, lub w których brak

² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2016 r. poz. 1769 i 1985).

jest innej infrastruktury pomocy społecznej tego typu, mogą ubiegać się o uzyskanie środków finansowych³. Środki mogą zostać przeznaczone na rozbudowę infrastruktury ośrodków wsparcia (dziennych domów „Senior+” i klubów „Senior+”) lub na zapewnienie funkcjonowania już istniejących placówek „Senior+”, które zostały utworzone na podstawie zawartych umów dotacyjnych w latach 2015-2019. Jednostki samorządu terytorialnego mogą realizować zadanie w partnerstwie z podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 2 i 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, bądź po uzyskaniu dotacji w ramach programu, mogą zlecić realizację zadania tym podmiotom. Za realizację i rozliczenie zadania odpowiada jednostka samorządu, jako strona umowy o realizację zadania publicznego. Podmiot ubiegający się o dofinansowanie deklaruje zadania w ramach realizacji zadania publicznego, które będą wykonywać jednostki samorządu oraz poszczególni partnerzy zgodnie ze złożoną ofertą i kosztorysem⁴.

W ramach programu uprawnione podmioty, w trybie otwartego konkursu ofert, mogą ubiegać się o uzyskanie środków finansowych przeznaczonych na:

- **moduł 1 - jednorazowe wsparcie finansowe na utworzenie lub wyposażenie Dziennego Domu „Senior+” lub Klubu „Senior+”** (jednorazowe wsparcie w wysokości do 80% całkowitego kosztu realizacji zadania do 300 tys. zł w przypadku dziennego domu „Senior+” oraz do 150 tys. zł w przypadku klubu „Senior+”, z tym że wysokość środków finansowych z budżetu państwa przeznaczonych w ramach powyżej wskazanej kwoty na przebudowę lub remont pomieszczeń lub budynku nie może być wyższa niż 250 tys. zł w przypadku dziennego domu „Senior+” oraz 125 tys. zł w przypadku klubu „Senior+”. Natomiast jednorazowa kwota dotacji przeznaczona na wyposażenie dziennego domu „Senior+” nie może być wyższa niż 80 tys. zł, a w przypadku klubu „Senior+” – 25 tys. zł)
- **moduł 2 - zapewnienie funkcjonowania już istniejących placówek** (dofinansowaniu z budżetu państwa w każdym roku kalendarzowym, w trybie konkursowym mogą podlegać działania związane z bieżącym utrzymaniem placówki. Rocznie kwota dofinansowania na działalność bieżącą placówek uruchomionych w ramach Programu może wynosić miesięcznie nie więcej niż 300 zł na utrzymanie jednego miejsca w dziennym domu „Senior+” oraz nie

³ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2017 r. poz. 2077 oraz z 2018 r. poz. 62).

⁴ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2016 r. poz. 1817 z późn. zm.).

więcej niż 200 zł w klubie „Senior+”, przy czym dotacja nie może stanowić więcej niż 40% całkowitego kosztu realizacji zadania)⁵.

Celem programu jest w szczególności zapewnienie wsparcia seniorom (poprzez umożliwienie korzystania z oferty na rzecz społecznej aktywizacji, w tym oferty prozdrowotnej, obejmującej także usługi w zakresie aktywności ruchowej lub kinezyterapii, edukacyjnej, kulturalnej, rekreacyjnej i opiekuńczej, w zależności od potrzeb stwierdzonych w środowisku lokalnym. W ramach programu przewiduje się również udostępnienie seniorom infrastruktury umożliwiającej aktywne spędzanie czasu wolnego, a także zaktywizowanie i zaangażowanie seniorów w działania samopomocowe i na rzecz środowiska lokalnego⁶.

Zasady funkcjonowania placówek oraz tryb kwalifikowania osób do uczestnictwa w działaniach realizowanych przez placówkę wynikają z przepisów ustawy o pomocy społecznej, a kryteria uczestnictwa seniorów oraz zakres działania placówek typu „Senior+” określa jednostka samorządu, która jest beneficjentem programu. Zakłada się, że tworzenie dziennych domów „Senior+” i klubów „Senior+” będzie odbywać się przez adaptację lub remont już istniejących obiektów. Program przewiduje (w drodze konkursu) jednorazowe dofinansowanie z budżetu państwa na pokrycie kosztów utworzenia i/lub wyposażenia placówki oraz dofinansowanie jej bieżącej działalności. W celu uszczegółowienia programu określono minimalne standardy, jakim powinny odpowiadać obiekty, w których będą usytuowane placówki, w tym pomieszczeń ogólnodostępnych, kuchennych, przeznaczonych do utrzymania lub zwiększenia aktywności ruchowej lub kinezyterapii, szatni, łazienek, toalet i pokoju zabiegowo – pielęgniarskiego. Określono także minimalny standard zatrudnienia i kwalifikacje pracowników. Placówka działająca w formie dziennego domu „Senior+” powinna zapewniać co najmniej 8-godzinną ofertę usług od poniedziałku do piątku i obejmować w szczególności usługi socjalne, w tym posiłek, edukacyjne, kulturalno-oświatowe, aktywności ruchowej lub kinezyterapii, sportowo-rekreacyjne, aktywizujące społecznie (w tym wolontariat międzypokoleniowy), terapii zajęciowej. Natomiast działalność klubu „Senior+” ukierunkowana jest na motywowanie seniorów do działań na rzecz samopomocy i działań wolontarystycznych na rzecz innych⁷.

Prezentowane działania wpisują się w model wsparcia społecznego osób starszych w miejscu ich zamieszkiwania. Wsparcie społeczne potrzebne jest wprawdzie w każdym wieku,

⁵ Program wieloletni „Senior+” na lata 2015–2020.

⁶ Tamże

⁷ Tamże

niemniej jednak to osoby starsze potrzebują go zdecydowanie częściej, a potrzeba ta zwiększa się wraz z utratą samodzielności, na skutek biologicznego starzenia się organizmu. Źródeł wsparcia społecznego poszukujemy przede wszystkim w zasobach sieci społecznych tworzonych przez członków rodziny, przyjaciół, sąsiadów (tzw. pierwotne źródło wsparcia) lub określone instytucje, grupy samopomocowe (tzw. wtórne źródło wsparcia). Seniorzy powinni mieć możliwość jak najdłuższego samodzielnego zaspokajania własnych potrzeb, jednakże ze względu na postępujący proces starzenia, realizacja określonych czynności często nie jest możliwa do wykonania własnymi siłami. Dlatego należy uwzględnić stopień samodzielności seniorów. Ponadto, należy również zwrócić uwagę na silne zróżnicowanie tej populacji (pod względem wieku, płci, miejsca zamieszkania, sytuacji ekonomicznej, rodzaju gospodarstwa domowego itp.), co przekłada się na zróżnicowanie potrzeb osób starszych, a co za tym idzie także wsparcia społecznego⁸.

Ogólnymi celami wsparcia społecznego osób starszych są przede wszystkim:

- zapewnienie seniorom poczucia bezpieczeństwa fizycznego, w tym opieka, pomoc w czynnościach dnia codziennego, usługi podtrzymujące zdrowie, ochrona przed przemocą i nadużyciami, zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego, w tym dostępu do świadczeń zapewniających należyty poziom konsumpcji i bezpieczeństwa społecznego, zapewnienie społecznego uczestnictwa;
- jak najdłuższe utrzymanie aktywności i autonomii osób starszych;
- wzmacnianie nieformalnych więzi społecznych tworzących sieci wsparcia i zastępowanie ich wsparciem formalnym, gdy zachodzi taka potrzeba;
- jak najdłuższe pozostawianie osób starszych w ich dotychczasowym środowisku zamieszkania, jeżeli tego sobie życzą;
- kształtowanie środowiska zamieszkania w taki sposób, by było przyjazne osobom starszym⁹.

Wraz z utratą samodzielności wzrasta zapotrzebowanie na potrzeby opiekuńcze, które towarzyszą życiu seniorów z różną dynamiką. W późniejszych fazach życia niesamodzielność staje się bardziej powszechna, przy czym nasilenie jej jest najbardziej typowe w okresie sędziwej starości. W badaniach społecznych stosuje się różne wskaźniki odnoszące się do

⁸ Szatur-Jaworska B., Szweda – Lewandowska Z., *Wsparcie społeczne i jego uwarunkowania*, w: B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski red., *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania*, Warszawa 2016, s. 14-15.

⁹ Tamże, s. 16.

potrzeb opiekuńczych, które najczęściej dzielimy na te o charakterze subiektywnym i obiektywnym. Zgodnie z wynikami Europejskiego Badania Warunków Życia Ludności (EU-SILC), wśród osób w wieku 60 lat i więcej mieszkających w Polsce w 2018 r. 25,7% oceniło swoje zdrowie jako „dobre” lub „bardzo dobre”, ale częściej deklaracje takie zgłaszali mężczyźni niż kobiety (odpowiednio 28,0% wobec 24,1%). Dla 28,0% badanych mężczyzn ich zdrowie jest „złe” lub nawet „bardzo złe”, wobec 25,6% takich ocen wśród kobiet. Zgodnie z samooceną, „dobrym” lub „bardzo dobrym” zdrowiem częściej cieszyły się osoby starsze zamieszkujące w miastach niż na wsi, o czym świadczy rozkład odpowiedzi 28,4% do 21,0%. Na „zły” lub „bardzo zły” stan zdrowia uskarżało się 28,9% mieszkańców wsi i 26,0% mieszkańców miast¹⁰.

Stan zdrowia, a co za tym idzie stopień samodzielności, będzie więc zmienną zależną, warunkującą jakość starzenia się i sposób przeżywania starości. Będzie to przekładało się na aktywność i możliwości aktywizacyjne seniorów. W literaturze przedmiotu aktywizacja rozumiana jest często jako całokształt działań ukierunkowanych na włączenie człowieka do udziału w różnych dziedzinach życia, czyli prowadzenia aktywnego trybu życia. Według *Słownika języka polskiego* aktywizacja jest czynieniem czegoś/kogoś aktywnym, poprzez pobudzanie do działania¹¹. Aktywizacja będzie ukierunkowana na odnajdywanie się w nowej roli społecznej czy umiejętność odnajdywania proporcji między koniecznością rezygnacji z obszarów wcześniejszej działalności a niepoddawaniem się i kontynuacją aktywnego życia¹².

Równocześnie aktywność może być także pojmowana jako warunek prawidłowego funkcjonowania w rodzinie, społeczeństwie i państwie, czy jako zdolność do podejmowania działań. Zdaniem Barbary Bień brak aktywności może powodować samotność, izolację społeczną, postępującą niesprawność, a nawet przedwczesną umieralność wśród osób w starszym wieku¹³. Aktywność może mieć więc charakter:

- formalny, czyli działalność w różnych instytucjach społecznych np. w stowarzyszeniach, klubach, w polityce, w pracach na rzecz środowiska lokalnego, wolontariat;
- nieformalny, wyrażany w kontaktach międzyludzkich (rodzina przyjaciele, znajomi, sąsiedzi);

¹⁰ Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce w 2018 r., MRPiPS 2019, s.

¹¹ Wołk Z., *Społeczno – kulturowe uwarunkowania aktywności osób w starszym wieku*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny LXI, zeszyt 1 1999, s. 74.

¹² Tamże, s. 75.

¹³ B. Bień, *Proces starzenia się człowieka*, (w) *Geriatrya z elementami gerontologii ogólnej*, T. Grodzicki, J. Kocemba, A. Skalska (red.), Via Medica, Gdańsk 2006, s. 42–46.

- samotniczy, polegający na oglądaniu telewizji, słuchaniu radia, czytaniu, rozwijaniu własnych zainteresowań, hobby/pasji¹⁴.

Na podejmowanie aktywności w środowisku ma wpływ wiele czynników, wśród których znaczącą rolę przypisuje się:

- wykształceniu – im wyższe wykształcenie, tym poziom aktywności wyższy;
- relacji w środowisku rodzinnym – aktywność zależy od osobowości, rodziny, pochodzenia, kontaktów w ramach bliższych i dalszych członków rodziny;
- stanu zdrowia i poziomu kondycji fizycznej;
- płci – kobiety stanowią większość w populacji osób starszych i to one częściej podejmują aktywność;
- miejscu zamieszkania (wieś, miasto), co przekłada się na dostępność do instytucji aktywizujących seniorów i ich ofertę¹⁵.

Podjmując kwestie związane z aktywizacją i aktywnością seniorów, należałoby również wspomnieć o aktywnej starości i aktywnym starzeniu się. Aktywna starość (wcześniej w literaturze sformułowana również jako „pomyślne starzenie się”) to umiejętność uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym, czas na rozwijanie zainteresowań poszerzanie wiedzy, podtrzymywanie i nawiązywanie kontaktów międzyludzkich. Podstawą aktywnego starzenia się jest pogłębianie swoich zainteresowań oraz jak najdłuższe utrzymywanie sprawności zarówno fizycznej jak i psychicznej, co sprzyja jak najdłuższej samodzielności¹⁶.

U podłoża tych pojęć znajdują się założenia ukazujące przyczyny starzenia się człowieka oraz efektywne sposoby adaptacji do tego okresu życia. Można więc przytoczyć teorię aktywności Cavana zakładającą, że w do akceptacji swojej starości niezbędne jest podejmowanie nowych aktywności, dzięki czemu utracone role społeczne zastępowane będą nowymi. Dobre samopoczucie będzie rezultatem rosnącej aktywności w nowo nabytych rolach. Drugą teorią, przytaczaną w literaturze przedmiotu, jest teoria wyłączenia się, zakładająca

¹⁴ Dzięgielewska M., *Aktywność społeczna i edukacyjna w fazie starości*, w: Szatur – Jaworska B. red., *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006, s. 160 – 164.

¹⁵ Tamże, s. 162.

¹⁶ Gryglewska B., *Prewencja gerontologiczna*, w: Grodzicki T., Kocemba J., Skalska A., *Geriatry z elementami gerontologii ogólnej*, Gdańsk, 2006, s. 47-50.

stopniowe wycofywanie się wraz z wiekiem z dotychczas pełnionych ról. Następuje wówczas naturalna redukcja interakcji z otoczeniem¹⁷.

Aktywność społeczna osób starszych jest elementem dalszego kierowania własnym rozwojem oraz dążenie do wartości, nadających większy sens ludzkiemu istnieniu. Przekonanie o istotnej roli aktywności dla zdrowego starzenia się przyczyniło się do wytyczenia nowych kierunków polityki społecznej, realizowanej wobec osób starszych, w tym polityki aktywnego starzenia się. Program „Senior+”, podobnie jak program ASOS, należy do działań podejmowanych w ramach polityki senioralnej o charakterze aktywizacyjnym. Jednym ze sposobów prowadzenia takiej polityki jest rozwijanie działalności ośrodków wsparcia, do których należą m.in. dzienne domy pomocy lub kluby seniora. Rozwijanie działalności ośrodków wsparcia, do których zgodnie z ustawą o pomocy społecznej, należą dzienne domy pomocy kierujące swoje aktywności do osób starszych, jest jednym z możliwych sposobów prowadzenia polityki aktywnego starzenia się. Badania i meta-analizy realizacji działań w formie opieki dziennej skierowanej do seniorów wskazują na jej efektywność z perspektywy podnoszenia jakości życia wśród różnych grup odbiorców, w tym nawet wśród osób o znacznych ograniczeniach funkcjonalnych czy zagrożonych demencją¹⁸.

Należy pamiętać, że dzienne ośrodki wsparcia funkcjonowały w ramach polskiej polityki społecznej od lat 70. XX wieku¹⁹, oferując usługi zarówno osobom starszym jak i innym potrzebującym, w tym osobom z niepełnosprawnościami intelektualnymi (środowiskowe domy samopomocy) i fizycznymi. Niemniej skala działania dziennych domów opieki nie były duża, a w całej Polsce jeszcze na początku drugiej dekady XX wieku działało ledwie kilkaset instytucji. Program „Senior+”, a wcześniej *Senior-Wigor* oceniany jest jako istotne ilościowe zwiększenie oferty dla osób starszych²⁰, poszerzając zarówno mapę terytorialną dostępności usług²¹ jak i obejmując coraz szerszą ofertę rodzajów działań o charakterze aktywizacyjnym. Zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej domy „Senior+” zaliczane są do ośrodków wsparcia prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego.

¹⁷ Osiecka - Chojnacka J., *Spoleczne opinie o starości a wdrażanie idei aktywnego starzenia się*, Studia BAS Nr 2(30) 2012, s. 103.

¹⁸ Fields N., Anderson K. (2014), The Effectiveness of Adult Day Care Services for Older Adults, *Journal of Applied Gerontology*, 33(2), 130-163.

¹⁹ Szatur-Jaworska B. (2018), Polityka senioralna – nowa czy stara polityka publiczna w Polsce? w: *Polityka społeczna w Polsce. Osiągnięcia i wyzwania*, red. M. Bednarski, Z. Wiśniewski, Warszawa, IPiSS.

²⁰ Tamże

²¹ Bojanowska E. (2018), Polityka społeczna w Polsce po 2015 r., w: *Polityka społeczna w Polsce. Osiągnięcia i wyzwania*, red. M. Bednarski, Z. Wiśniewski, Warszawa, IPiSS.

Dziennie domy i kluby seniora to ośrodki, które promują rozwój życia kulturalnego, edukacyjnego, towarzyskiego i rekreacyjnego osób starszych. Uczestnictwo w takich ośrodkach to okazja do aktywnego spędzania czasu, rozwoju pasji i otwierania się na nowe doznania i doświadczenia. Oferta zajęć w tego typu placówkach winna być dostosowana do potrzeb i zainteresowań zrzeszonych członków. Oprócz funkcji kulturalno-artystycznych i ogólnorozwojowych, ośrodki te pełnią niejednokrotnie funkcje pomocowe, podejmując się zadania niesienia pomocy najbardziej potrzebującym, schorowanym i samotnym uczestnikom. Najważniejszymi celami, jakie realizować ma ośrodek, jest zapewnienie odpowiednich warunków do przyjemnego i pożytecznego spędzania czasu, rozwoju zainteresowań oraz utrzymania i wzmocnienia kontaktów towarzyskich. Sprzyja to więc aktywizacji i integracji osób starszych, tworzeniu nowych więzi społecznych i międzypokoleniowych. Działalność tego typu ośrodków przyczynia się także do lepszego radzenia sobie z problemami życia codziennego czy kształtowania umiejętności organizowania i zagospodarowania czasu wolnego. Są szansą na twórcze przeżywanie okresu starości, dbałość o kondycję fizyczną i intelektualną poprzez rehabilitację ruchową i terapię zajęciową, ale przede wszystkim przeciwdziałają izolacji i samotności osób starszych i zapobiegają ich wykluczeniu społecznemu²².

Tak określona rola tego typu ośrodków wsparcia będzie więc koncentrować się na podtrzymywaniu i rozwijaniu umiejętności niezbędnych do samodzielnego i aktywnego życia oraz organizowaniu w środowisku lokalnym pomocy przy współpracy z rodziną, grupami społecznymi, organizacjami i innymi instytucjami. Aktywni seniorzy mogą również współuczestniczyć lub zakładać stowarzyszenia działające na rzecz osób starszych.

Zgodnie z danymi GUS opublikowanymi w 2018 r. osoby starsze chętnie uczestniczą w formach działalności kulturalnej organizowanych przez centra kultury, domy i ośrodki kultury oraz kluby i świetlice. Wśród osób w wieku 60 lat lub więcej 31,8% charakteryzowało się aktywnym udziałem w ramach działalności różnorodnych kół zainteresowań, klubów i sekcji a w skali roku ich liczba wzrosła o 7,3%. Osoby starsze korzystają również z różnych kursów organizowanych przez domy, ośrodki, centra kultury, kluby i świetlice. W 2018 r. blisko 18,5 tys. osób mających 60 lat i więcej ukończyło kursy organizowane przez wyżej wymienione instytucje kulturalne, stanowiąc 18,4% ogólnej liczby ich absolwentów. W 2018 r. najwięcej seniorów ukończyło kursy języków obcych (blisko 5,5 tys. osób) oraz kursy komputerowe

²² A. Leszczyńska-Rejchert, *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2007.

(ponad 5,4 tys. osób). Należy mieć jednak na uwadze, że realizowane formy aktywności są często zależne od miejsca zamieszkania i lokalnej dostępności oferty²³.

Jednym z nieodłącznych elementów utrzymania satysfakcjonującego stanu zdrowia i sprawności funkcjonalnej osób starszych jest aktywność sportowa i fizyczna. W zajęciach sportowych i rekreacji ruchowej uczestniczyła ponad jedna czwarta osób w wieku 60 lat i więcej, a 49,6% wykonywało ćwiczenia systematycznie, czyli przynajmniej jeden dzień w tygodniu. Sporadyczny udział w badanych zajęciach sportowych i rekreacji ruchowej (regularny na przestrzeni całego badanego okresu, ale z małą częstotliwością) deklarowało 27,9% seniorów, a okazjonalny (dotyczący krótkiego czasu uprawiania danego rodzaju zajęć w ciągu roku) – 22,6%. Dla seniorów głównym motywem uprawiania sportu lub rekreacji była przyjemność i rozrywka. Skłonnych do uprawiania sportu lub rekreacji ruchowej z tego powodu było 40,5% seniorów, 31,7% ćwiczących osób starszych robiło to dla zdrowia, ze względu na zalecenia lekarza, a 21,0% – dla utrzymania kondycji fizycznej oraz zachowania właściwej sylwetki. W opinii seniorów podstawowe przyczyny nieuczestniczenia w zajęciach sportowych lub rekreacji ruchowej to wiek oraz stan zdrowia i przeciwwskazania lekarza. Z zajęć sportowych i rekreacji ruchowej seniorzy najczęściej wybierali jazdę na rowerze (64,6% osób starszych uprawiających sport i rekreację ruchową). Dużą popularnością cieszył się również jogging i nordic walking, ogólnorozwojowe zajęcia ruchowe i poprawiające kondycję fizyczną oraz pływanie. W zajęciach tych uczestniczyło odpowiednio 27,4%, 19,8% oraz 18,2% seniorów uprawiających sport i rekreację ruchową²⁴.

Zaprezentowane dane są dowodem na potencjał seniorów w kreacji aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Przy zapewnionych warunkach do aktywności seniorzy są chętni do podejmowania działań i włączania się w różnego rodzaju inicjatywy, o czym świadczy ich wysoki stopień satysfakcji z oferowanych form wspierających i aktywizujących. Potwierdzenie tej tezy odnajdujemy m.in. w badaniu *Rola Uniwersytetów Trzeciego Wieku w procesie aktywizacji kulturalnej seniorów*, które zostało przeprowadzone w 2016 r. na próbie 352 Uniwersytetów, 22 indywidualnych wywiadów pogłębionych i 10 zogniskowanych dyskusji grupowych ze studentami wybranych Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW). Dane w raporcie z badania wskazują, że dominującym czynnikiem skłaniającym seniorów do korzystania z oferty uniwersytetów jest przede wszystkim chęć podjęcia aktywności fizycznej i kulturalnej, co zadeklarowało ponad 70% badanych. Dużym uznaniem cieszy się również chęć

²³ GUS, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r.*, Warszawa 2019, s. 64.

²⁴ Tamże, s. 71.

zdobywania wiedzy i nowych umiejętności oraz chęć aktywności społecznej. W przypadku tych czynników, poziom deklaracji respondentów przekroczył 60%. Dla znaczącej liczby słuchaczy uczestnictwo w UTW to możliwość nawiązywania kontaktów społecznych i towarzyskich. W ocenie 82,95% badanych, uczestnictwo w UTW zdecydowanie pozytywnie wpłynęło na ich jakość życia²⁵.

Podobne wnioski znajdujemy w wynikach kontroli NIK dotyczącej *Opieki nad osobami starszymi w dziennych domach pomocy*, która miała miejsce w 2017 r. i została przeprowadzona na 20 ośrodkach pomocy społecznej z funkcjonującymi w ich strukturach organizacyjnych dziennymi domami pomocy, w tym 4 uruchomionymi w ramach programu *Senior- Wigor*. W ramach kontroli zrealizowano badania ankietowe wśród 372 pensjonariuszy domów. Wszyscy badani byli zgodni co do atrakcyjności oferty zajęć i potwierdzili, że lubią spędzać czas w placówce, podkreślając znaczenie kontaktu i rozmów z innymi ludźmi. Przy pozytywnej ocenie świadczeń i organizowanych zajęć, ankietowani wskazywali najczęściej na możliwość uczestnictwa w spotkaniach z pracownikami OPS (90%); możliwość uzyskania pomocy w rozwiązywaniu trudnych sytuacji życiowych i rodzinnych oraz spotkania z psychologiem (87%). Wycieczki, zajęcia integracyjne i kołach zainteresowań, spotkania tematyczne oraz prelekcje i wykłady znalazły uznanie u 85% ankietowanych. Pensjonariusze bardzo wysoko ocenili również ofertę ciepłych posiłków. Dla 90% ankietowanych formy wsparcia udzielane przez placówki odpowiadały ich oczekiwaniom, a oferowane zajęcia uznane zostały za wystarczająco urozmaicone. Pensjonariusze w swoich ocenach zwracali również uwagę na dobrą atmosferę, a czas pobytu w placówce dla 75% badanych był wystarczający.

Podsumowując powyższe rozważania, można przyjąć, że naczelnym celem placówek dziennej opieki jest zapewnienie wsparcia seniorom, w szczególności poprzez aktywne spędzanie czasu wolnego, usługi opiekuńcze, zajęcia terapeutyczne, kulturalne oraz zaangażowanie seniorów w działania na rzecz środowiska lokalnego, a to spotyka się z bardzo dużym uznaniem pensjonariuszy.

²⁵ *Rola Uniwersytetów Trzeciego Wieku w procesie aktywizacji kulturalnej seniorów*, Raport z badania, Kraków 2016,

<https://nck.pl/upload/attachments/319298/Rola%20Uniwersytetów%20Trzeciego%20Wieku%20w%20procesie%20aktywizacji%20kulturalnej%20seniorów.pdf> [data dostępu 15.06.2020]

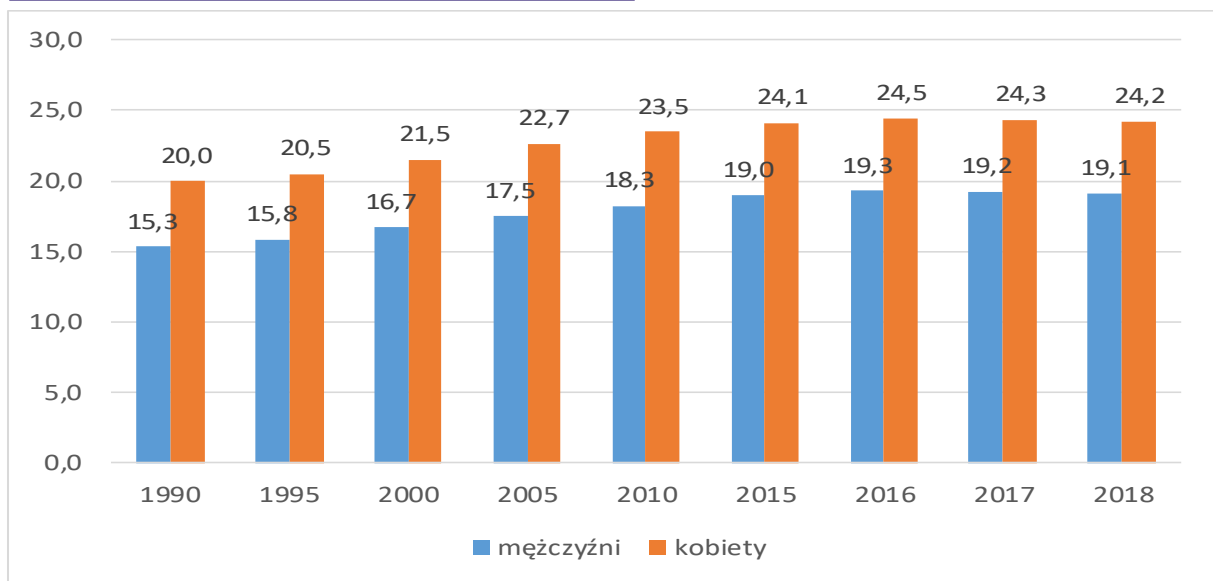
Uwarunkowania demograficzne realizacji Programu wieloletniego „Senior+”

Powodem, dla którego znaczenie działań skierowanych do seniorów, w tym działań o charakterze aktywizującym rośnie, jest zmiana struktury populacji w Polsce związana ze starzeniem się populacji. Wynikają one z procesów przejścia demograficznego i epidemiologicznego związanych z wydłużaniem się przeciętnego trwania życia i spadkiem dzietności. Po 60 roku życia mężczyźni w Polsce mają przed sobą przeciętnie 19,1 lat życia, a kobiety 24,2 lata życia. Warto podkreślić, że wprawdzie w ostatnich pięciu latach obserwujemy spowolnienie wzrostu trwania życia, to w perspektywie ostatnich dwóch dekad przeciętne trwanie życia w Polsce wydłużyło się w ciągu ostatnich dwóch dekad o nieco 3,8 lat wśród mężczyzn i 4,2 lata wśród kobiet. Oznacza to, że w wieku starszym i zarazem okresie dezaktywacji zawodowej spędza się ok. jednej czwartej życia. Jest to więc okres do zagospodarowania w formie życia rodzinnego i pełnionych wewnątrz rodziny ról (np. opiekuńczej wobec wnuków), ale też i czas na realizację odłożonych ze względu na wcześniejsze zaangażowanie zawodowe planów. Wraz z wiekiem jednak pogarsza się również stan zdrowia, zarówno w aspekcie fizycznym, jak i psychicznym. Średnio osoby starsze cierpią na 3 i więcej chorób współistniejących, przyczyniających się do stopniowego ograniczania możliwości funkcjonalnych. Szacunki wskazują, że około połowa przeciętnego trwania życia po 65 roku życia związana jest z występowaniem złego stanu zdrowia i niepełnosprawności²⁶. Pogarszanie się stanu zdrowia stopniowo prowadzi do postępującej dezaktywacji i niejednokrotnie społecznej alienacji osób starszych, pogłębionej przez procesy zachodzące w środowisku rodzinnym: życie młodszego pokolenia w rodzinach nuklearnych i zagrożenie samotnością po odejściu partnera (małżonka). Jednocześnie badania i meta-analizy realizacji działań w formie opieki dziennej skierowanej do seniorów wskazują na jej efektywność z perspektywy aktywnego starzenia się i podnoszenia jakości życia wśród różnych grup odbiorców, w tym nawet wśród osób o znacznych ograniczeniach funkcjonalnych czy zagrożonych demencją²⁷.

Wykres 1. Przeciętne trwanie życia kobiet i mężczyzn w Polsce w wieku 60 lat, 1990-2018

²⁶ Zgodnie ze wskaźnikiem Healthy Life Years (trwania życia w zdrowiu) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Healthy_life_years_statistics#Healthy_life_years_at_age_65

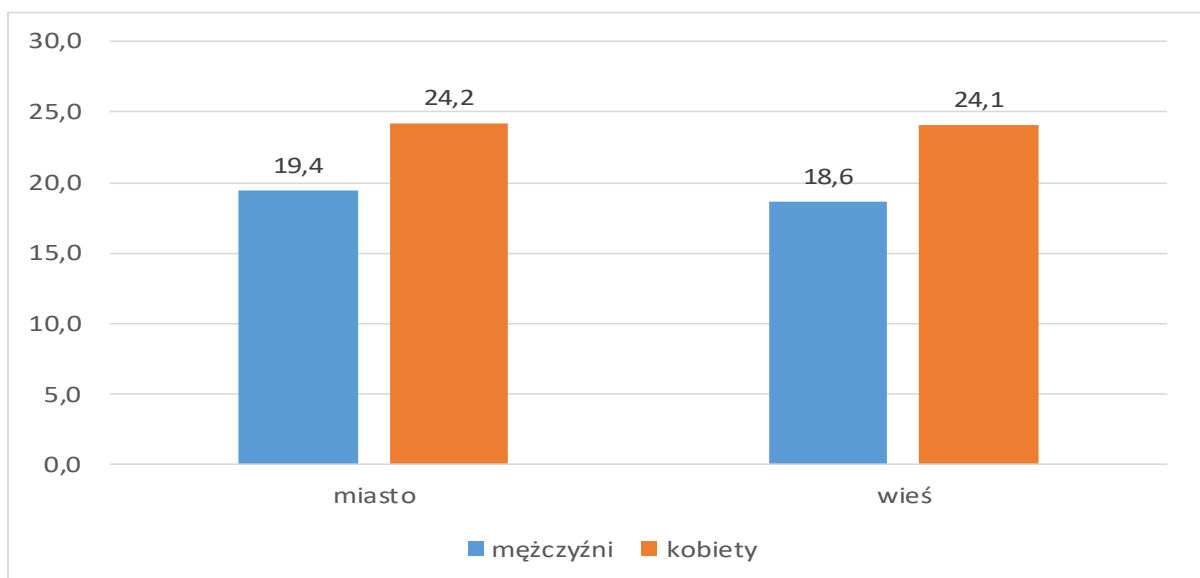
²⁷ Fields N., Anderson K. (2014), The Effectiveness of Adult Day Care Services for Older Adults, Journal of Applied Gerontology, 33(2), 130-163.

Źródło: GUS (2020), *Rocznik demograficzny 2019*

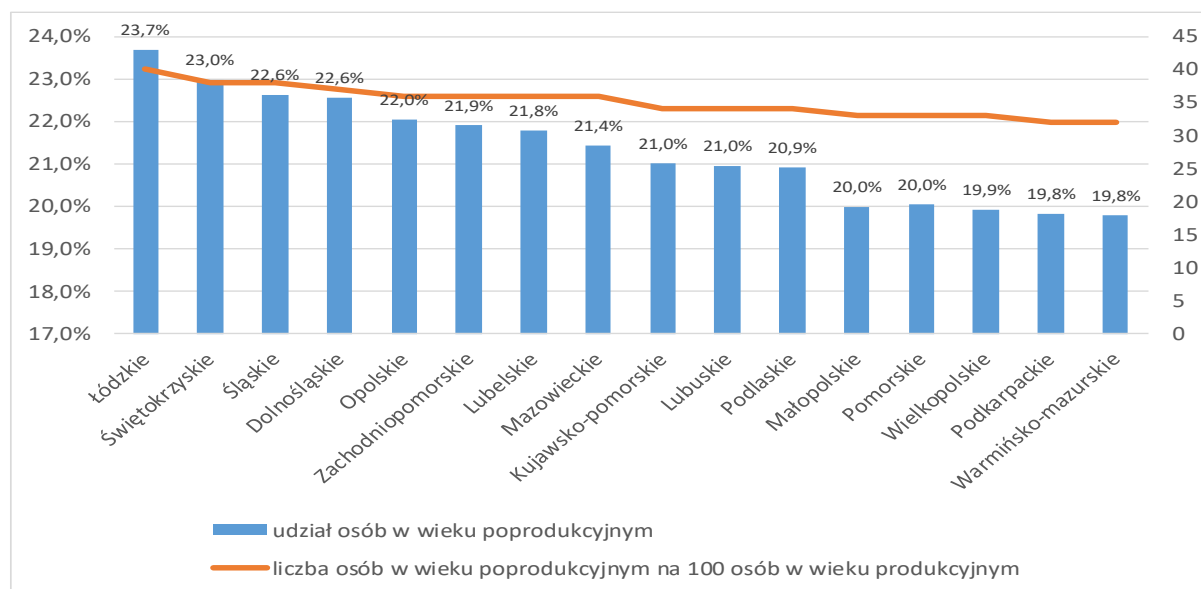
Porównując przeciętne trwanie życia w wieku lat 60 nie obserwujemy różnic między kobietami zamieszkałymi w miastach i na terenach wiejskich. Natomiast przeciętne trwanie życia mężczyzn jest krótsze na terenach wiejskich, choć różnica sięga niespełna roku. Należy również podkreślić znaczne i utrzymujące się w kolejnych latach zróżnicowanie trwania życia między kobietami a mężczyznami – kobiety żyją o ok. 5 lat dłużej niż mężczyźni. Obserwuje się również, że kobiety, mają większy potencjał aktywizacyjny: częściej są słuchaczkami Uniwersytetów Trzeciego Wieku, uczestniczą w działaniach klubów seniora i dziennych domów opieki.

Wykres 2. Przeciętne trwanie życia kobiet i mężczyzn w wieku 60 lat w przekroju miasto-wieś

Udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji Polski kształtuje się na poziomie 21,4%, przy czym obserwujemy zróżnicowania regionalne zaawansowania procesu starzenia się ludności. Najwyższy udział osób starszych w populacji obserwujemy w województwie łódzkim (23,7%), świętokrzyskim (23%), śląskim (22,6%) i dolnośląskim (22,6%). Najniższy natomiast w województwach małopolskim (20%), wielkopolskim (20%), pomorskim (19,9%), podkarpackim (19,8%) i warmińsko-mazurskim (19,8%). Przeciętnie, w kraju na każde 100 osób w wieku produkcyjnym, przypada 35 osób w wieku poprodukcyjnym. W województwie łódzkim wskaźnik ten kształtuje się na poziomie 40 osób. W „najmłodszym” województwie warmińsko-mazurskim wynosi natomiast 32 osoby. Wskaźnik ten, niezwykle istotny z perspektywy stabilności systemu emerytalnego, wskazuje również na znaczne potrzeby aktywizacyjne i opiekuńcze starszej populacji, których młodsze pokolenie może nie być w stanie zapewnić.

Wykres 3. Liczba osób w wieku poprodukcyjnym oraz liczba osób w wieku poprodukcyjnym w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym według województw, 2018

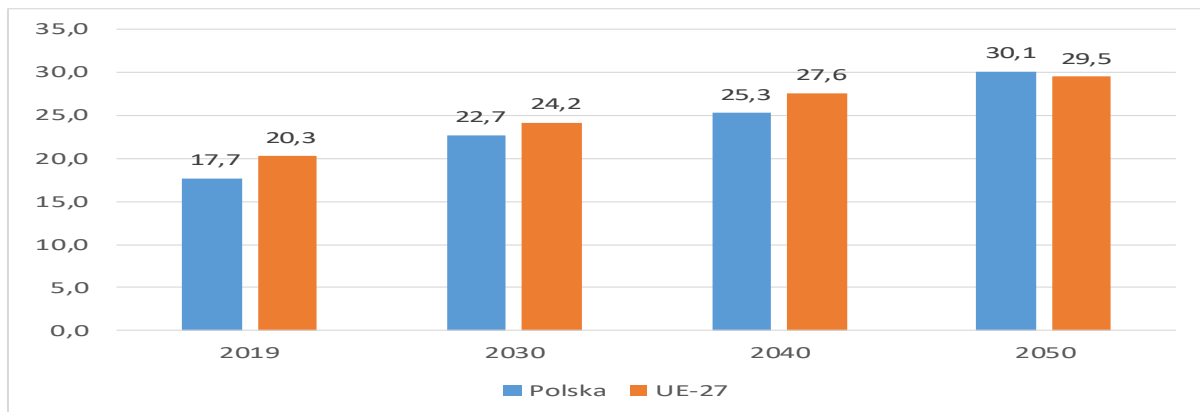

Źródło: GUS (2020), *Rocznik demograficzny 2019*

W perspektywie kolejnych dziesięcioleci proces starzenia się populacji w Polsce będzie się pogłębiał. Aktualnie udział osób powyżej 65 roku życia w Polsce jest niższy aniżeli przeciętnie w krajach Unii Europejskiej. Niemniej wedle projekcji demograficznych Eurostatu

w 2050 r. populacja Polski będzie plasować się wśród najstarszych populacji europejskich, a udział osób w wieku 65 i więcej populacji w Polsce będzie nieznacznie powyżej przeciętnej dla 27 krajów Unii Europejskiej (odpowiednio: 30,1% i 29,5%).

Wykres 4. Udział procentowy osób w wieku 65 lat i więcej w populacji w Polsce i przeciętnie w populacji krajów UE-27

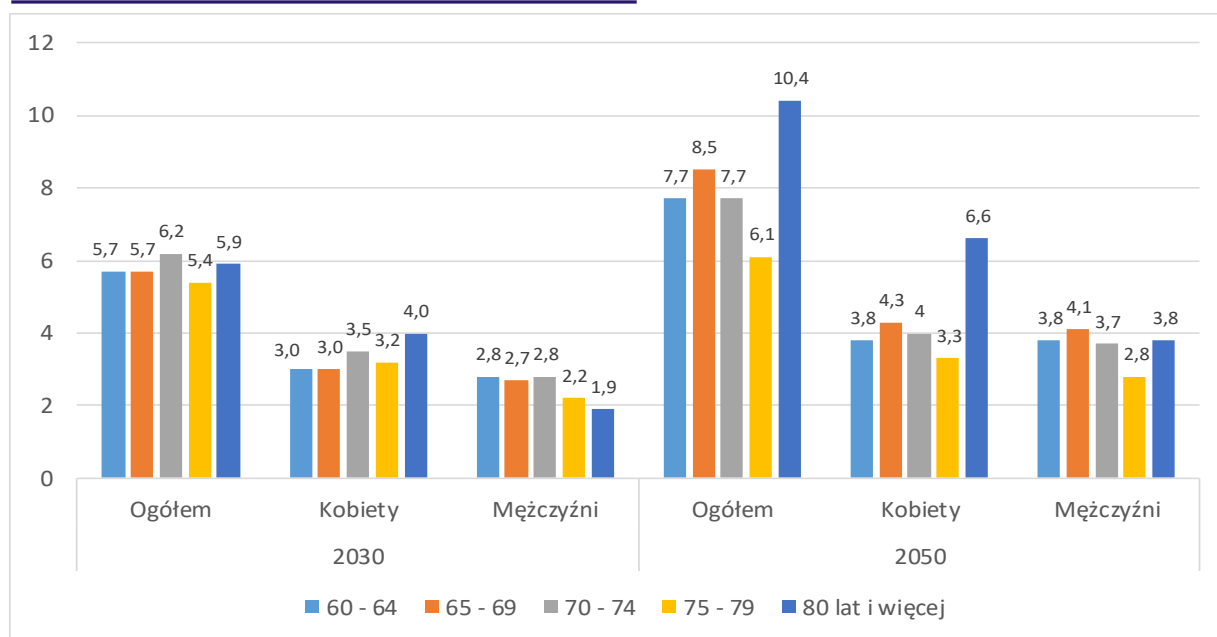

Źródło: Eurostat [proj19_ndbi]²⁸

Przewiduje się, że w konsekwencji zmian demograficznych w 2050 r. co trzecia osoba w Polsce będzie powyżej 65 roku życia. Przy bliższym przyjrzeniu się strukturze demograficznej starszej populacji w kolejnych dekadach, widzimy dynamiczny wzrost we wszystkich grupach wiekowych, przy czym najsilniej – bo niemalże podwoi się – wzrośnie udział osób najstarszych (w wieku 80 lat i więcej) w populacji.

Wykres 5. Udział procentowy osób starszych w populacji w przekroju wieku, prognoza na lata 2030-2050

²⁸ <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Źródło: GUS (2020), *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r.*

Opis założeń i zmian Programu wieloletniego „Senior+” w latach 2016-2019

Program wieloletni „Senior+” został wprowadzony w 2015 r. odpowiadając na potrzeby aktywizacyjne rosnącej liczebnie populacji osób starszych, ale też i potrzeby infrastrukturalne w zakresie prowadzenia działań aktywizacyjnych. W 2016 r. mając na uwadze konieczność zwiększenia atrakcyjności oferty programu i zwiększenia populacji odbiorców, zaproponowano zmiany mające na celu zachęcenie gmin do tworzenia placówek dziennego pobytu dla osób starszych, w tym:

- 1) wprowadzenie możliwości tworzenia klubów „Senior+”;
- 2) zwiększenie możliwości do otrzymania dotacji na utworzenie oraz adaptację dziennego domu „Senior+”;
- 3) wprowadzenie możliwości ponoszenia z dotacji wydatków inwestycyjnych podczas adaptacji pomieszczeń budynku;
- 4) zwiększenie kwoty dofinansowania jednego miejsca miesięcznie w dziennym domu „Senior+” z wysokości do 200 zł na do 300 zł.

W 2017 r. wprowadzono zmiany w programie *Senior-WIGOR*, który po przekształceniu ma nową nazwę „Senior+”. Zmiany dotyczą m.in. wprowadzenia nowej formy placówki –

klubu „Senior+”, kwot dofinansowań na funkcjonowanie, jednorazowego wsparcia finansowego oraz standardów lokalowych²⁹.

W programie „Senior+” wprowadzono następujące zmiany:

- 1) jednorazowe wsparcie finansowe na utworzenie lub wyposażenie dziennego domu „Senior+” zwiększono do maksymalnie 300 tys. zł; przy czym wysokość środków finansowych z budżetu państwa przeznaczonych na przebudowę lub remont pomieszczeń lub budynku nie może być wyższa niż 250 tys. zł; dodatkowo jednorazowa kwota dotacji przeznaczona na wyposażenie dziennego domu „Senior+” nie może być wyższa niż 80 tys. zł;
- 2) dofinansowanie na utworzenie klubu „Senior+” wynosi 150 tys. zł, a na jego wyposażenie 25 tys. zł; wysokość środków finansowych z budżetu państwa przeznaczonych na przebudowę lub remont pomieszczeń lub budynku nie może być wyższa niż 125 tys. zł; dodatkowo jednorazowa kwota dotacji przeznaczona na wyposażenie klubu „Senior+” nie może być wyższa niż 25 tys. zł;
- 3) obniżono wymogi określające, co musi uwzględniać minimalny standard warunków lokalowych dla dziennego domu „Senior+”;
- 4) zmieniono minimalny poziom zatrudnienia pracowników w celu umożliwienia dostosowania przez samorzady placówek do lokalnych potrzeb:
 - a) w domu „Senior+” musi być zatrudniony co najmniej jeden pracownik oraz jeden specjalista na 15 seniorów; w zależności od potrzeb w placówce może być zatrudniony inny specjalista w wymiarze czasu odpowiednim do potrzeb placówki;
 - b) w klubie „Senior+” musi być zatrudniony co najmniej jeden pracownik oraz specjalista w pożądanym zakresie w wymiarze czasu stosownym do potrzeb placówki.

Celem strategicznym programu „Senior+” jest zwiększenie aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym seniorów poprzez rozbudowę infrastruktury ośrodków wsparcia w środowisku lokalnym oraz zwiększenie miejsc w placówkach „Senior+” przy dofinansowaniu działań jednostek samorządu w rozwoju na ich terenie sieci dziennych domów i klubów „Senior+”. Idea ta wiąże się z rozbudową systemu wsparcia dziennego dla osób starszych. Istotnym elementem programu jest połączenie zaangażowania środków finansowych jednostek

²⁹ Uchwała Rady Ministrów w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „„Senior+”” na lata 2015–2020 z dnia 26 lutego 2018 r., MP, poz. 228.

samorządu terytorialnego (JST), środków pochodzących z programu rządowego oraz zaangażowania organizacji pozarządowych. Rozwój tej formy działalności ma istotne znaczenie zarówno w miastach jak i środowiskach wiejskich, gdzie oferta wsparcia dziennego dla osób starszych była znikoma ze względu na ograniczone możliwości finansowania tego typu działalności ze środków własnych jednostek samorządu terytorialnego³⁰.

Program „*Senior+*” na lata 2015–2020 jest programem wieloletnim, a wsparcie JST przekazywane jest w formie dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie zadań własnych z zakresu pomocy społecznej, przy czym wysokość dotacji, nie może przekroczyć 80% całości kosztów w module I i 40% w module II. Z uwagi na tendencję wzrostu współpracy JST z organizacjami pozarządowymi możliwe jest zlecenie realizacji zadania w zakresie realizacji programu organizacjom pozarządowym. Zadanie to nadal jest zadaniem publicznym i podlega bezpośredniemu nadzorowi JST. Zlecenie realizacji zadania z zakresu pomocy społecznej odbywa się po uprzednim przeprowadzeniu konkursu ofert. Jeżeli JST nie decyduje się na powierzenie realizacji zadania organizacji pozarządowej w drodze konkursu, istnieje również możliwość realizacji zadań na podstawie umów partnerskich (o ile są stosowne zapisy w ofercie konkursowej).

W ramach omawianego programu możliwe jest utworzenie nowej placówki w budynku znajdującym się w zasobach JST. Zakup bądź budowa nowego obiektu kwalifikowalnego w ramach projektu nie stanowi kosztu kwalifikowalnego. Tworzenie placówki polega na przebudowie lub remoncie, już istniejących obiektów albo ich części, i realizacji usług w zakresie dostosowanym do potrzeb seniorów. Jednostka samorządu może wykorzystać pomieszczenia, które zostały przebudowane lub wyremontowane. Decydując się na realizację zadań w ramach programu „*Senior+*”, JST musi założyć konieczność zaangażowania środków własnych przede wszystkim już na etapie utworzenia i wyposażenia placówki. Podobna sytuacja dotyczy dalszego funkcjonowania takiego ośrodka bądź klubu. Koszt uzyskanego wsparcia na jedno utworzone miejsce w wysokości do 300 zł lub do 200 zł miesięcznie.

Nadrzędnym celem programu w dalszym ciągu jest aktywizacja społeczna osób starszych oraz realizacja i promocja działań prozdrowotnych obejmujących także usługi w zakresie aktywności ruchowej lub kinezyterapii, oferty edukacyjnej, kulturalnej, rekreacyjnej i opiekuńczej, w zależności od potrzeb w środowisku lokalnym. W ramach programu seniorzy mogą korzystać z infrastruktury umożliwiającej aktywne spędzanie wolnego czasu, a

³⁰ Tamże, s. 4.

podjęwane działania przyczyniają się do aktywizowania i zaangażowania osób starszych w działania samopomocowe i na rzecz środowiska lokalnego.

Istotą programu jest więc zapobieganie procesom wykluczenia społecznego osób starszych, a tym samym zmniejszenie realnych kosztów, jakie społeczeństwo będzie ponosić w związku z koniecznością zapewnienia wsparcia całodobowego lub wsparcia w zakresie usług opiekuńczych osobie, która nie jest w stanie samodzielnie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb życiowych, tzn. realizować podstawowych zadań związanych z codziennym funkcjonowaniem³¹.

Program „Senior+” wpisuje się więc z założenia polityki senioralnej (później polityki społecznej wobec osób starszych), która po raz pierwszy została zdefiniowana w 2013 r. w ramach *Założeń Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014-2020*. Aktualnie dokumentem, który wyznacza kierunek polityki społecznej w tym aspekcie w Polsce jest *Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność*, który został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 26 października 2018 r.³². Zgodnie z dokumentem, polityka społeczna wobec osób starszych, rozumiana jest jako „celowe, długofalowe i systemowe oddziaływanie państwa oraz innych podmiotów publicznych i niepublicznych na kształtowanie warunków prawnych, ekonomicznych oraz społecznych w celu tworzenia osobom starszym korzystnej dla nich sytuacji dostosowanej do zmieniających się wraz z wiekiem potrzeb społecznych, ekonomicznych oraz opieki i ochrony zdrowia w każdym okresie życia osoby w starszym wieku”. Polityka wobec osób starszych nakierowana jest na podnoszenie jakości życia seniorów poprzez umożliwienie im pozostawania jak najdłużej samodzielnymi i aktywnymi oraz zapewnienie bezpieczeństwa. (...). W świetle dokumentu cele polityki wobec osób starszych powinny być realizowane systemowo i długofalowo poprzez tworzenie korzystnych warunków dla zachowania i poprawy zdrowia, sprawności fizycznej, psychicznej i umysłowej, aktywności i kontaktów społecznych³³.

Dokument przewiduje realizację szeregu działań wobec ogółu osób starszych, w tym kształtowanie pozytywnego postrzegania starości w społeczeństwie oraz uczestnictwo w życiu

³¹ Szochner-Siemńska M., *dz. cyt.*, s. 5.

³² Uchwała Nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. BEZPIECZEŃSTWO – UCZESTNICTWO – SOLIDARNOŚĆ, M.P. z 2018 r. poz. 1169.

³³ 26 października 2018 roku Rada Ministrów przyjęła uchwałę nr 161 w sprawie przyjęcia dokumentu Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo. Uczestnictwo. Solidarność. M.P. 2018, poz. 1169

społecznym, wspieranie wszelkich form aktywności obywatelskiej, społecznej, kulturalnej, artystycznej, sportowej i religijnej. Szczególną rolę przypisuje się także tworzeniu warunków umożliwiających wykorzystanie potencjału osób starszych jako aktywnych uczestników życia gospodarczego i rynku pracy oraz warunków dostosowanych do ich możliwości psychofizycznych oraz sytuacji rodzinnej. Do tego niezbędna jest promocja zdrowia, profilaktyka chorób, dostęp do diagnostyki, leczenia i rehabilitacji. W podejmowanych działaniach należy także dążyć do zwiększania bezpieczeństwa fizycznego, przeciwdziałania przemocy i zaniedbań wobec osób starszych. Tak rozumiane działania powinny sprzyjać solidarności i integracji międzypokoleniowej, ale do tego niezbędna jest edukacja dla starości (kadry opiekuńcze i medyczne), do starości (całe społeczeństwo), przez starość (od najmłodszego pokolenia) oraz edukacja w starości, kierowana bezpośrednio do osób starszych. W omawianym dokumencie po raz pierwszy zaprojektowane zostały działania skierowane do niesamodzielnych osób starszych³⁴.

W dokumencie jednym z priorytetowych celów jest rozwój różnorodnych środowiskowych form opieki dziennej dla seniorów, w tym placówek „Senior+”. Tworzenie domów i klubów „Senior+” wpisuje się w działanie I - skierowane do osób starszych samodzielnych, obszar VI – „**Tworzenie warunków do solidarności i integracji międzypokoleniowej**”, realizowany m.in. poprzez „**Rozwój infrastruktury społecznej jako miejsca spotkań i wymiany doświadczeń międzypokoleniowych**”

Metodologia badania

Cel i przedmiot badania

Celem niniejszej ewaluacji była analiza funkcjonowania programu wieloletniego „Senior+”, a w szczególności jego edycji w latach 2016-2019. Cel ten został osiągnięty poprzez realizację trzech celów szczegółowych:

1. Określenie stopnia realizacji celów szczegółowych i celu głównego programu wieloletniego „Senior+” do końca 2019 r.

³⁴ Tamże

2. Ocenę skuteczności działań wdrażanych w ramach wszystkich celów szczegółowych programu „Senior+” oraz analiza ich efektów i wpływu na beneficjentów ostatecznych (seniorów) oraz otoczenie wdrażanych zadań publicznych.
3. Zarekomendowanie kierunków zmian dla nowego programu rządowego dla jednostek samorządu terytorialnego, który będzie kontynuacją dotychczasowego programu „Senior+” w perspektywie finansowania na lata 2020+.

Badanie skoncentrowało się na trzech wymiarach przebiegu programu „Senior+” dotyczących: stanu zaawansowania realizacji programu w zakresie celu głównego i celów szczegółowych do końca roku 2019 i prognozy wartości docelowych wskaźników; charakterystyki wprowadzanych zmian w edycjach 2015-2019 (zmiany wprowadzane na poziomie ogłoszeń o konkursie i regulaminów poszczególnych edycji otwartych konkursów) i ich wpływ na realizację całości programu „Senior+”; zarządzania programem.

Wskazane wyżej cele zostały opisane 19 pytaniami badawczymi na które niniejszy raport przynosi odpowiedź:

1. Jak przebiega realizacja programu? W jakim stopniu obecny stan realizacji celu głównego Programu wskazuje na to, że do końca programu zostanie on osiągnięty?
2. W jakim stopniu cele szczegółowe programu zostaną osiągnięte do końca jego realizacji?
3. Jakie rezultaty przynosi program?
4. Czy rezultaty odpowiadają zakładanym celom?
5. Czy program odpowiada na potrzeby grup docelowych?
6. Jakie działania realizowane w ramach programu należy rozwijać, jakie należy zmienić (m.in. w zakresie montażu finansowego, rozwiązań logistyczno-organizacyjnych, minimalnych standardów warunków lokalowych, kwalifikacji pracowników i współpracowników)?
7. Jaki był wpływ czynników zewnętrznych i wewnętrznych na stopień realizacji celów programu?
8. Jakie czynniki utrudniają jednostkom samorządu terytorialnego ubieganie się o wsparcie z programu?
9. Jaką charakterystykę mają jednostki samorządu terytorialnego, które najchętniej wnioskuje o wsparcie z programu?

10. W jakim stopniu sposób zarządzania programem umożliwia efektywne wykorzystanie przeznaczonych na program - zasobów (m. in. czas, środki publiczne, kompetencje personelu)?
11. W jakim stopniu zastosowane w programie - procedury, sposób przeprowadzenia naborów wniosków, kryteria wyboru ofert i inne rozwiązania sprzyjały wyłanianiu projektów w najwyższym stopniu przyczyniających się do osiągnięcia celów określonych w programie?
12. Jak stosowane w programie - procedury, sposób przeprowadzenia naborów wniosków, kryteria wyboru ofert i inne rozwiązania są oceniane przez adresatów wsparcia?
13. W jaki sposób należałoby zmienić sposób wdrażania i/lub komunikowania w nowym programie, będącym kontynuatorem programu „Senior+”, żeby zwiększyła się gotowość korzystania z programu ze strony jednostek samorządu terytorialnego, które dotychczas były najmniej aktywne?
14. Jakie rozwiązania systemowe należałoby wprowadzić w nowym programie, żeby zwiększyć liczbę wniosków i skuteczność wnioskowania w województwach i obszarach, w których wsparcie z programu jest najmniejsze?
15. Jakie są źródła informacji o programie „Senior+”, jego celach i założeniach?
16. Czy inicjatywy realizowane przy wsparciu środków z programu „Senior+” zostałyby podjęte przez jednostki samorządu terytorialnego przy braku wsparcia programu „Senior+” (np. przy wsparciu z innych źródeł lub ze środków własnych samorządu)?
17. Jakie bariery napotkała jednostka w trakcie realizacji projektu? Czy miały one charakter wewnętrzny (np. brak zainteresowania, rotacja uczestników, rotacja kadry, brak środków), czy zewnętrzny (np. brak współpracy lokalnej przy realizacji działań, problemy z realizacją procedur zamówień publicznych)? Jakich działań w szczególności dotyczyły te bariery?
18. Czy po zakończeniu trwania projektu samorząd kontynuuje lub planuje kontynuować wsparcie placówek utworzonych w ramach programu „Senior+”? Przez jaki okres? Czy jest realizowane/ planowane utrzymywanie placówek w kolejnych latach, tj. po upływie 3 lat od zakończenia projektu, w ciągu których musi być utrzymywana jego trwałość (Zleceniobiorca zobowiązany jest do wykazania utrzymania trwałości realizacji zadania przez okres co najmniej 3 lat od dnia następującego po dniu zakończenia realizacji zadania w ramach programu)?

19. W jakim stopniu obecnie są zaspokojone potrzeby seniorów w zakresie dziennej aktywizacji w danej JST? Czy są potrzeby, które pozostają w tym zakresie niezaspokojone lub są zaspokojone w niewystarczającym stopniu?

Metody badawcze i źródła danych

By odpowiedzieć na wskazane dziewiętnaście postawionych pytań badawczych została wykorzystana triangulacja metod badawczych oparta na trzech uzupełniających się podejściach analitycznych:

- **analiza danych zastanych (desk research):** metoda badawcza polegająca na analizie dostępnych danych pochodzących z różnych źródeł, takich jak: sprawozdania z realizacji „Senior+”, dane statystyki publicznej (np. Głównego Urzędu Statystycznego), raporty tematyczne, publikacje naukowe.
- **analiza ilościowa:** polega na statystycznej analizie danych ilościowych pozyskanych ze źródeł zastanych lub wywołanych w trakcie badań (np. badań ankietowych). W przedmiotowym badaniu wykorzystano metodę CAWI (Computer Assisted Web Interview). To metoda zbierania danych poprzez udostępniony respondentom kwestionariusz on-line. Link do ankiety wraz z kompleksową informacją o badaniu i jego celach wysłano do podmiotów realizujących projekty w ramach programu „Senior+” w latach 2015-2019.
- **analiza jakościowa:** koncentruje się na pogłębionym poznaniu badanego zjawiska. W przedmiotowym badaniu wykorzystano metodę indywidualnych wywiadów pogłębionych. Metoda ta polega na rozmowie z respondentem prowadzonej przez wyszkolonego moderatora w oparciu o przygotowany scenariusz dyskusji. Celem rozmowy jest dokładne poznanie perspektywy badanego i uzyskanie precyzyjnych informacji na dany temat. Rozmowy przeprowadzono zarówno z przedstawicielami wybranych jednostek samorządu terytorialnego (zaangażowanych w przygotowanie i realizację projektów) jak też z przedstawicielami Urzędów Wojewódzkich nadzorujących przebieg programu „Senior +”.

Punktem wyjścia analiz było odtworzenie założeń programu „Senior+” na podstawie analizy dokumentacji projektowej. Umożliwiło to zrozumienie jego logiki, ale też otoczenia społecznego, które tworzy kontekst demograficzny działania. Analizie zostały poddane dokumenty o randze strategicznej poświęconej polityce demograficznej i aktywizacji seniorów,

a także wcześniej opracowane raporty podsumowujące zrealizowane w ostatnich latach badania z obszaru polityki senioralnej.

Dobór przedstawicieli jednostek administracji publicznej do badań IDI

Przeprowadzonych zostało łącznie 20 wywiadów z realizatorami projektów w ramach obu modułów programu „Senior+”:

- moduł 1 - jednorazowe wsparcie finansowe na utworzenie lub wyposażenie dziennego domu „Senior+” lub klubu „Senior+”,
- moduł 2 - zapewnienie funkcjonowania już istniejących placówek.

Przyjęto i zrealizowano także założenie by w badaniu umożliwić wypowiedź przedstawicielom jednostek, które odpowiadały za projekty realizowane w ciągu pięciu lat objętych badaniem.

Tabela 1. Zrealizowana liczba wywiadów z uczestnikami projektów realizowanych w kolejnych edycjach Programu „Senior+”

Moduł / Rok	2015	2016	2017	2018	2019	Suma
moduł 1	2	2	2	2	2	10
moduł 2	2	2	2	2	2	10

Źródło: opracowanie własne

W celu uzupełnienia wniosków o dodatkową perspektywę przeprowadzono także osiem wywiadów z przedstawicielami Wydziałów Polityki Społecznej Urzędów Wojewódzkich nadzorujących realizację projektów w ramach programu „Senior+”.

Dobór próby w ogólnopolskim badaniu ankietowym

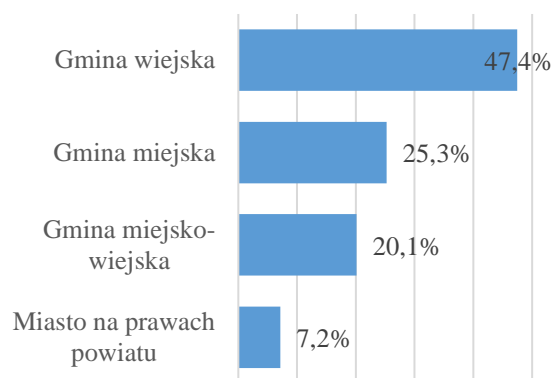
W trakcie badań ankietowych wysłano kwestionariusz on-line do JST, które uzyskały finansowanie w ramach programu „Senior+” w latach 2015, 2016, 2017, 2018 i 2019. Dzięki temu pozyskano łącznie 382 ankiety. Do właściwej analizy wybrano 293 kwestionariusze, które zostały całkowicie wypełnione.

Tabela 2. Zrealizowana próba ilościowa w przekroju lat uczestnictwa podmiotów w Programie „Senior+” i realizowanych przez podmioty modułów

Moduł / Rok	Edycja 2015	Edycja 2016	Edycja 2017	Edycja 2018	Edycja 2019	Suma
Moduł 1	21	3	25	56	65	170
Moduł 2	3	12	9	23	76	123
Suma	24	15	34	79	141	293

Źródło: opracowanie własne

Wykres 6. Typ jednostki samorządu terytorialnego | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

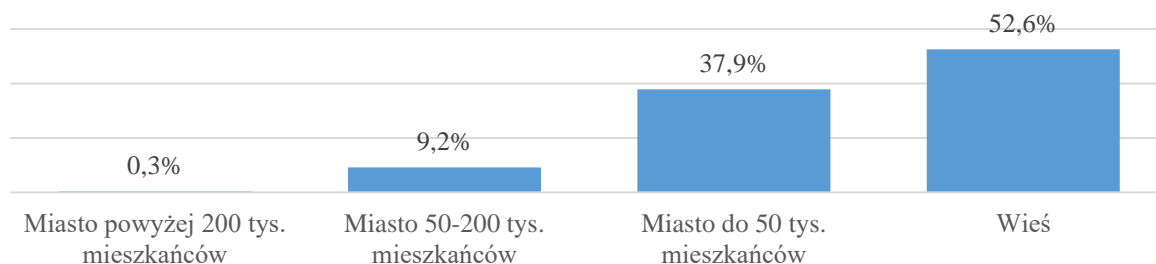
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Tabela 3. Województwo ,na terenie którego zlokalizowany jest samorząd | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Województwo	n	%
dolnośląskie	27	9,2%
kujawsko-pomorskie	14	4,8%
lubelskie	9	3,1%
lubuskie	10	3,4%
łódzkie	15	5,1%
małopolskie	30	10,2%
mazowieckie	54	18,4%
opolskie	3	1,0%
podkarpackie	24	8,2%
podlaskie	7	2,4%
pomorskie	14	4,8%
śląskie	27	9,2%
świętokrzyskie	21	7,2%
warmińsko-mazurskie	14	4,8%
wielkopolskie	23	7,8%
zachodniopomorskie	1	0,3%
Suma	293	100,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 7. Wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Szczegółowy opis wyników ewaluacji

Analiza wyników ewaluacji programu „Senior+” w latach 2016-2019 obejmuje ocenę realizacji programu na podstawie dostępnych danych sprawozdawczych dotyczących liczby placówek powołanych w ramach programu, wykorzystania środków finansowych oraz liczby beneficjentów ostatecznych programu (uczestników dziennych domów i klubów „Senior+”) oraz wyniki badań terenowych przeprowadzonych wśród organizatorów oraz beneficjentów (jednostek samorządu terytorialnego) programu.

Realizacja celów Programu „Senior+” w świetle danych sprawozdawczych

Celem strategicznym programu „Senior+” jest zwiększenie aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym seniorów. Program polega na wsparciu finansowym rozbudowy infrastruktury ośrodków wsparcia (dziennych domów „Senior+” i klubów „Senior+”), przez jednostki samorządu terytorialnego, których strategie rozwoju pomocy społecznej uwzględniają rozwój infrastruktury dla osób starszych, lub w których brak jest innej infrastruktury pomocy społecznej tego typu. Oferta domów i klubów „Senior+” kierowana jest przede wszystkim do osób w wieku 60 lat i więcej, nieaktywnych zawodowo, a realizowany program umożliwia udostępnienie osobom starszym infrastruktury pozwalającej na aktywne spędzanie czasu wolnego oraz aktywizowanie i angażowanie ich w działania samopomocowe i na rzecz środowiska lokalnego.

W 2016 roku zgodnie z założeniami programu dofinansowanie miało zostać objętych 235 jednostek³⁵, a do dofinansowania zgłosiło się łącznie 146 jednostek samorządu terytorialnego, w tym 49 w ramach modułu I oraz 97 w ramach modułu II. Ostatecznie, na skutek złożonych rezygnacji z przyznanych dotacji, utworzono 28 nowych dziennych domów i dofinansowano 95 dziennych domów powstałych w poprzednim roku. Rezygnacja jednostek samorządu terytorialnego z realizacji zadań publicznych dofinansowanych w ramach konkursu uniemożliwiła osiągnięcie założonego wskaźnika liczby beneficjentów na poziomie 3 030. Plan wydatków na realizację programu został zrealizowany w 67,9%.

W 2017 r. zgodnie z założeniami programu miało zostać utworzonych łącznie 80 placówek „Senior+”, w tym 30 dziennych domów „Senior+” i 50 klubów „Senior+”. Liczba beneficjentów programu miała wynieść na koniec roku 4 630 osób. Z danych sprawozdawczych

³⁵ Cytowane dane pochodzą z rocznych sprawozdań w realizacji programu wieloletniego „Senior+” za lata 2016-2018 http://senior.gov.pl/program_senior_plus/strona/81.

wynika, że utworzono 113 placówek „Senior+”, w tym 32 dzienne domy „Senior+” oraz 81 klubów „Senior+”, czyli utworzono o 2 więcej domy i 31 klubów. Do końca okresu sprawozdawczego, w Polsce funkcjonowało 240 placówek powstałych w ramach programu. Ostatecznie z oferty placówek skorzystało w 2017 r. 5 010 seniorów. Dane te wskazują, że wskaźnik dotyczący partycypacji w programie za rok 2017 został zrealizowany w 108,2%. Równocześnie analiza wydatków związanych z realizacją programu wskazuje, że budżet został zrealizowany w 88,4%, co spowodowane było rezygnacją 18 jednostek w module I i jednej placówki z dotacji w II module.

W 2018 r. planowano utworzenie 310 placówek „Senior+”, w tym 60 dziennych domów „Senior+” oraz 250 klubów „Senior+”. Liczba seniorów korzystających z placówek „Senior+”, na koniec 2018 r., miała wynieść 10 830 osób. Ostatecznie utworzono 257 placówek „Senior+”, w tym 65 dziennych domów „Senior+” oraz 192 kluby „Senior+”. Według danych sprawozdawczych za 2018 rok, w sumie, z placówkami utworzonymi w latach poprzednich, do końca 2018 r. funkcjonowało w Polsce 497 placówek „Senior+”, w tym 224 dzienne domy „Senior+” i 273 kluby „Senior+”, które łącznie oferowały seniorom 12 818 miejsc. W badanym okresie z oferty placówek korzystało 11 508 osób starszych co dowodzi, że wskaźnik partycypacji został zrealizowany z nadwyżką 678 osób, czyli w 106,3%. Na realizację programu wydatkowano 83,5% założonego budżetu. Niepełne wykorzystanie zaplanowanych na 2018 r. środków finansowych, spowodowane było rezygnacją 73 jednostek samorządu terytorialnego w module I z realizacji zadań publicznych, dofinansowanych w ramach konkursu, a także rezygnacją 2 placówek z dotacji w module II.

W 2019 r. zaplanowano utworzenie kolejnych 250 placówek „Senior+”, w podziale na 50 dziennych domów „Senior+” i 200 klubów „Senior+”. Według danych Departamentu Polityki Senioralnej MRPiPS w 2019 r. powstało 58 dziennych domów „Senior+” i 222 kluby „Senior+”. Zgodnie z wskaźnikiem ustanowionym dla programu, liczba seniorów korzystająca z oferty tych placówek miała wynieść 13 600. Dane z ostatniego uwzględnionego w analizie okresu sprawozdawczego zdecydowanie przewyższyły te założenia i z placówek „Senior+” korzystało 19 082 seniorów, a więc o 40,3% zakładany wskaźnik partycypacji.

Tabela 4. Wskaźnik partycypacji³⁶ w Programie „Senior+” w latach 2017- 2019

Rok	Zakładana liczba uczestniczących seniorów	Rzeczywista liczba uczestniczących seniorów	Wskaźnik partycypacji
2017	4630	5010	108,2%
2018	10830	11508	106,3%
2019	13600	19082	140,3%

Źródło: zestawienie własne na podstawie danych MRPiPS

Zestawienie przyznanych i zrealizowanych dotacji w poszczególnych okresach programu wskazuje na różnicę w liczbie ofert dofinansowanych i zrealizowanych zwłaszcza w module I. W 2017 r. zrealizowano 86,26% dofinansowanych ofert a w 2018 r. 78,18%. Różnica ta wynika z rezygnacji z udziału w programie już po przyznaniu dotacji. Wyższy wskaźnik realizacji obserwujemy w przypadku ofert w module II, który wyniósł dla analogicznych okresów 99,19% i 99,13%.

Jako przyczyny rezygnacji jednostki samorządu terytorialnego wskazywały najczęściej:

- 1) trudności w rozstrzygnięciu ogłoszonych postępowań przetargowych;
- 2) błędne oszacowanie kosztów prac remontowo- adaptacyjnych (zbyt niskie lub zbyt wysokie)
- 3) niższe niż planowano, koszty funkcjonowania placówek;
- 4) mniejszą niż planowano, frekwencję seniorów.

³⁶ Wskaźnik partycypacji jest uwzględniany w programie od 2017 r.

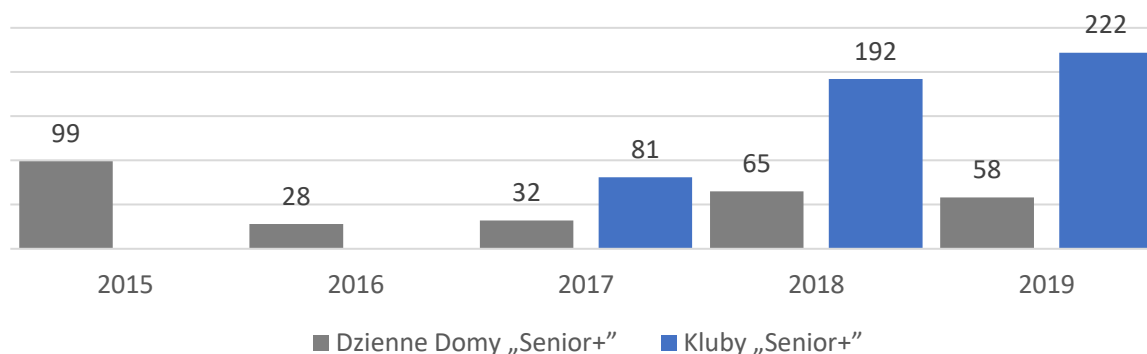
Tabela 5. Liczba złożonych i dofinansowanych ofert w ramach Programu wieloletniego „Senior+” na lata 2015-2020, edycje 2016 - 2018 w podziale na województwa

Województwo	Oferty											
	2016				2017				2018			
	Moduł I		Moduł II		Moduł I		Moduł II		Moduł I		Moduł II	
	złożone	dofinansowane	złożone	dofinansowane	dofinansowane	zrealizowane	dofinansowane	zrealizowane	dofinansowane	zrealizowane	dofinansowane	zrealizowane
dolnośląskie	6	3	6	6	9	6	9	9	22	18	15	15
kujawsko-pomorskie	2	1	2	2	9	7	3	3	17	12	9	9
lubelskie	1	1	5	5	4	4	6	6	14	12	10	10
lubuskie	4	2	2	2	5	4	4	4	13	11	8	8
łódzkie	2	1	6	5	4	3	7	7	10	9	10	10
małopolskie	2	1	7	7	11	11	8	8	45	34	19	19
mazowieckie	5	3	10	10	13	11	13	13	57	45	23	23
opolskie	3	2	1	1	3	3	3	3	9	8	6	6
podkarpackie	2	1	10	10	10	9	11	11	21	14	19	19
podlaskie	2	1	2	2	10	8	3	3	13	7	10	9
pomorskie	3	2	6	6	8	8	8	8	14	14	16	15
śląskie	5	3	14	13	8	6	17	17	30	19	24	24
świętokrzyskie	3	1	4	4	9	8	5	5	21	16	12	12
warmińsko-mazurskie	5	3	5	5	8	5	8	7	15	14	11	11
wielkopolskie	4	2	11	11	13	13	12	12	16	13	25	25
zachodniopomorskie	2	1	6	6	7	7	7	7	13	12	14	14
Łącznie	51	28	97	95	131	113	124	123	330	258	231	229

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań z realizacji Programu, MRPiPS

Zgodnie z wykazem wszystkich placówek „Senior+”³⁷, łącznie w latach 2015-2019 powstało 777 placówek: 495 klubów „Senior+” i 282 domy „Senior+”, z czego 4 placówki zostały zamknięte z uwagi na zakończenie realizacji zadania po upływie okresu 3 lat, w trakcie którego były zobowiązane do prowadzenia działalności.

Wykres 8. Liczba Dziennych Domów i Klubów „Senior+” utworzonych w latach 2015-2019

Źródło: dane MRPiPS

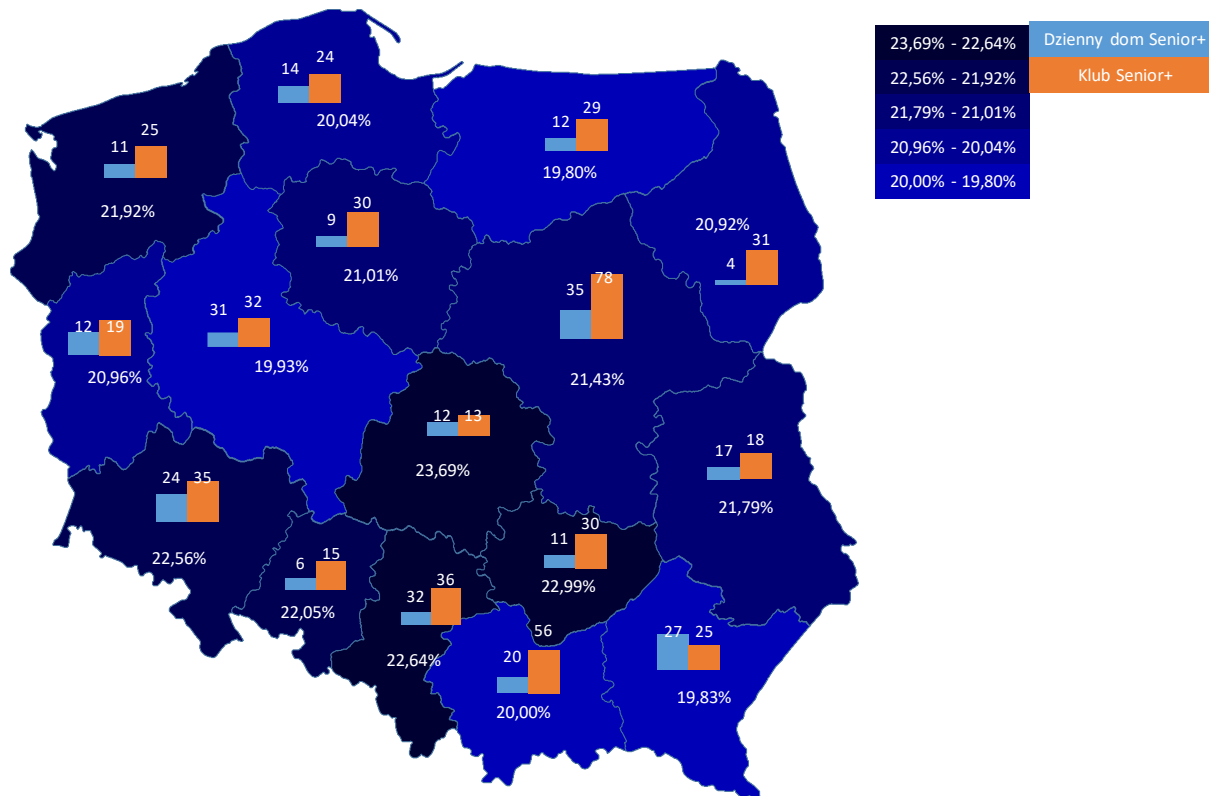
Program „Senior+” w założeniach miał przyczynić się do zwiększenia dostępności opieki dziennej dla seniorów zarówno w aspekcie terytorialnym, jak i rodzajów dostępnej oferty aktywizacyjnej³⁸. W istocie, domy i kluby zostały utworzone we wszystkich województwach, chociaż liczba jednostek jest silnie zróżnicowana. W większości województw powstało i działa więcej klubów aniżeli dziennych domów „Senior+”, wyjątkiem jest województwo podkarpackie, gdzie liczba dziennych domów (27) nieznacznie przewyższa liczbę klubów „Senior+” (25). Jednocześnie liczba powstałych w ramach programu „Senior+” ośrodków wsparcia nie jest silnie powiązana ze strukturą demograficzną na poziomie województw. Więcej domów i klubów powołano do życia w województwach o wysokiej gęstości zaludnienia (mazowieckie – 113 jednostek, małopolskie – 76 jednostek, śląskie - 68 jednostek, wielkopolskie – 63 jednostki), nie są to jednak – za wyjątkiem województwa śląskiego – województwa najbardziej zaawansowane demograficznie. Województwa o najwyższej liczbie powstałych ośrodków charakteryzuje również wysoki poziom kapitału społecznego (mierzonego np. liczbą działających organizacji pozarządowych) i aktywności osób starszych.

³⁷ http://senior.gov.pl/program_senior_plus/strona/83

³⁸ Uchwała Rady Ministrów w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Senior+” na lata 2015–2020 z dnia 26 lutego 2018 r., MP, poz. 228.

W województwach o najwyższym udziale osób starszych w populacji powstało znacznie mniej dziennych domów i klubów „Senior+” (łódzkie – 26 jednostek, świętokrzyskie – 41).

Rysunek 1. Łączna liczba dziennych domów i klubów „Senior+” na tle udziału osób w wieku poprodukcyjnym w województwach, 2019

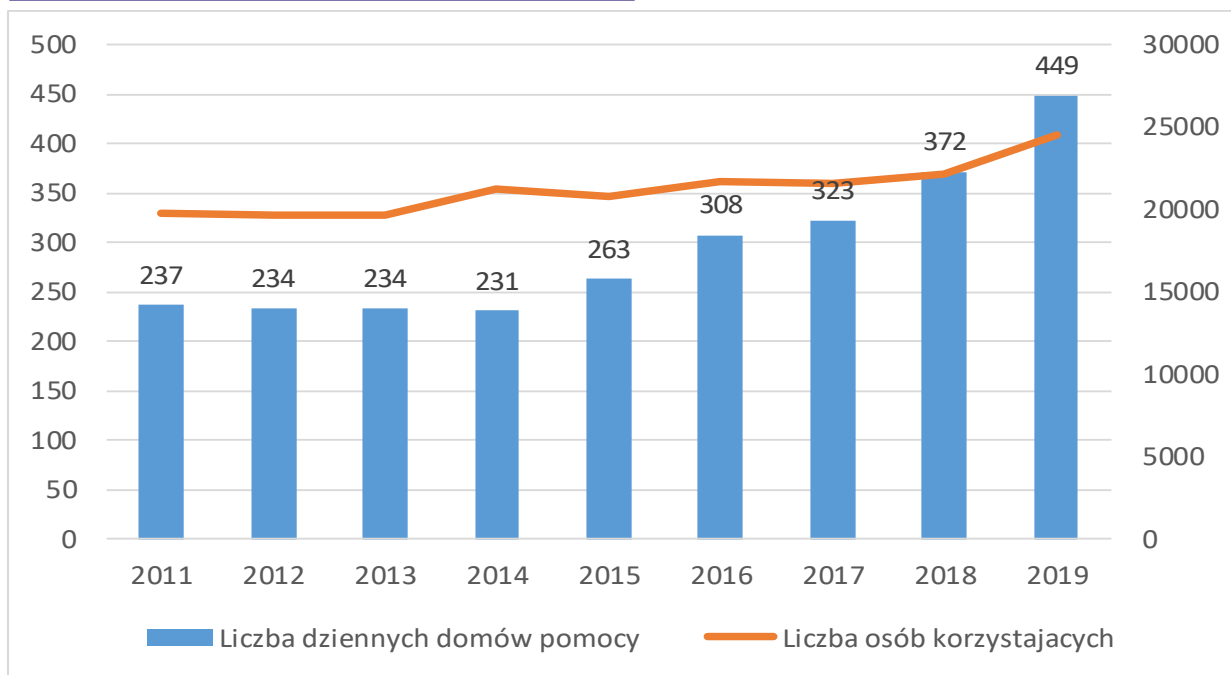

Źródło: opracowanie własne na podstawie MRPiPS „Wykaz wszystkich placówek „Senior+””³⁹

Zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej dzienne domy „Senior+” zaliczane są do ośrodków wsparcia prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego. Statystyki pomocy społecznej wskazują, że program „Senior+” był najistotniejszym czynnikiem zwiększania się liczby dziennych domów pomocy, których liczba pomiędzy rokiem 2014 a 2019 wzrosła o 218 ośrodków. Jednocześnie liczba beneficjentów wskazywanych w statystykach wzrosła o 3 368 osób, a więc mniej aniżeli wskazują statystyki dotyczące realizacji programu „Senior+”. Rozbieżności mogą wynikać z innego sposobu liczenia uczestników na potrzeby innych sprawozdań statystycznych i np. rotacji uczestników.

Wykres 9. Liczba dziennych domów pomocy statystykach pomocy społecznej 2011-2019

³⁹ Wykaz wszystkich placówek „Senior+” (stan na: 17.04.2020 r.)

Źródło: MRPiPS-03 za lata 2011-2019

Wnioski:

- Zaprezentowane dane wskazują na fluktuację zainteresowania uczestnictwem w Programie „Senior+”, niemniej w okresie badawczym w kolejnych latach zwiększa się liczba tworzonych ośrodków. Przy czym dla podmiotów uczestniczących w programie bardziej atrakcyjne wydają się być warunki dla tworzenia Klubów „Senior+” niż Dziennych Domów „Senior+”. Wynikać to może z możliwości infrastrukturalnych jednostek samorządu terytorialnego, jak i bardziej elastycznej formy (np. co do godzin uczestnictwa, zatrudnianej kadry) Klubów „Senior+”.
- Za duży sukces Programu „Senior+” należy uznać rosnącą liczbę beneficjentów wyrażoną wskaźnikiem uczestnictwa, która przewyższa zakładany poziom. Wskazuje ona na rosnące zaspokojenie potrzeb osób starszych w obszarze aktywności społecznej, przeciwdziałające samotności i automarginalizacji osób starszych.
- Niepokoi stosunkowo częsta rezygnacja z uczestnictwa w programie, a co za tym idzie rezygnacja z przyznanego dofinansowania (które mogłyby być rozdysponowane na inne ubiegające się o dofinansowanie podmioty). Warto może usztywnić zasady przyznawanego dofinansowania, tak aby docelowo przyznane środki były zachętą do podejmowania działań aktywizujących seniorów, a podjęte zobowiązania wynikające z uczestnictwa w projekcie obowiązywały do realizacji.

Ocena skuteczności działań wdrażanych w ramach celów szczegółowych programu „Senior+” w świetle danych z badań CAWI i IDI

We wcześniejszym rozdziale analizie poddano sprawozdania z realizacji programu „Senior+”, natomiast poniżej przedstawione są wyniki analiz na podstawie danych z badań terenowych, w trakcie których pozyskano opinie zarówno przedstawicieli samorządów realizujących projekty w ramach programu „Senior+” (badania ilościowe i jakościowe) jak też przedstawicieli Urzędów Wojewódzkich z którymi przeprowadzono osiem wywiadów eksperckich.

Przedstawiciele samorządów terytorialnych w gminach pozytywnie oceniają przebieg projektów: zdecydowana większość (95,9%) badanych przedsięwzięć zakończyła się sukcesem, a w opinii badanych **projekty osiągnęły planowane poziomy wskaźniki.**

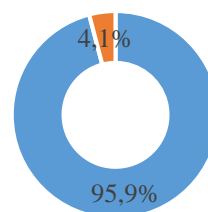
Przedstawiciele samorządów gminnych zgodnie podkreślali znaczenie programu w procesie **aktywizacji, integracji i poprawie kondycji zdrowotnej seniorów**, czego wyrazem jest przytoczona opinia:

Przecież takich działań nie było do tej pory (...) wspominają [seniorzy], że kiedyś czegoś takiego nie było, że kiedyś siedzieli w domu, siedzieli sobie w domu, że zajmowały się tylko wnukami (...)to jest takie nowe otwarcie, możliwość otwarcia się seniorów na życie.

Przedstawiciel JST (Respondent 4)

Wyniki badania ankietowego wskazują, że **wiele ze zrealizowanych projektów nie zostałyby w ogóle zainicjowanych lub odbyłyby się w ograniczonej formie** gdyby nie otrzymane wsparcie finansowane z programu. Blisko jedna trzecia badanych nie podjęłaby się realizacji analogicznego projektu bez uzyskanego wsparcia. Dla jednej czwartej badanych brak dofinansowania w ramach programu skutkowałby ograniczeniem zakresu prowadzonych

Wykres 10. Czy projekt osiągnął zakładane rezultaty określone poprzez przyjęte poziomy wskaźników wskazanych w ofercie?

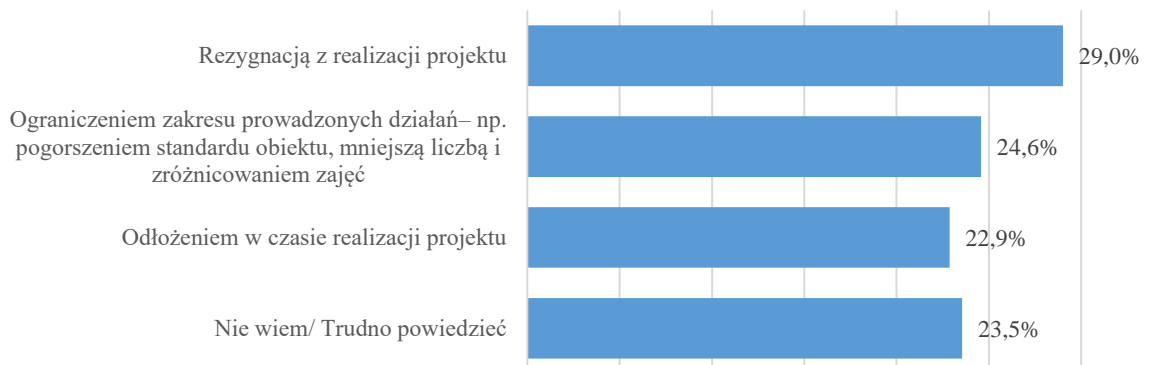

- Tak, wszystkie wskaźniki osiągnęły co najmniej zakładane we wniosku wartości
- Nie wszystkie wskaźniki osiągnęły zakładane minimalne wartości

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

działań lub obniżeniem standardów ich realizacji. Nieco ponad jedna piąta badanych deklaruwała odłożenie realizacji projektu w czasie.

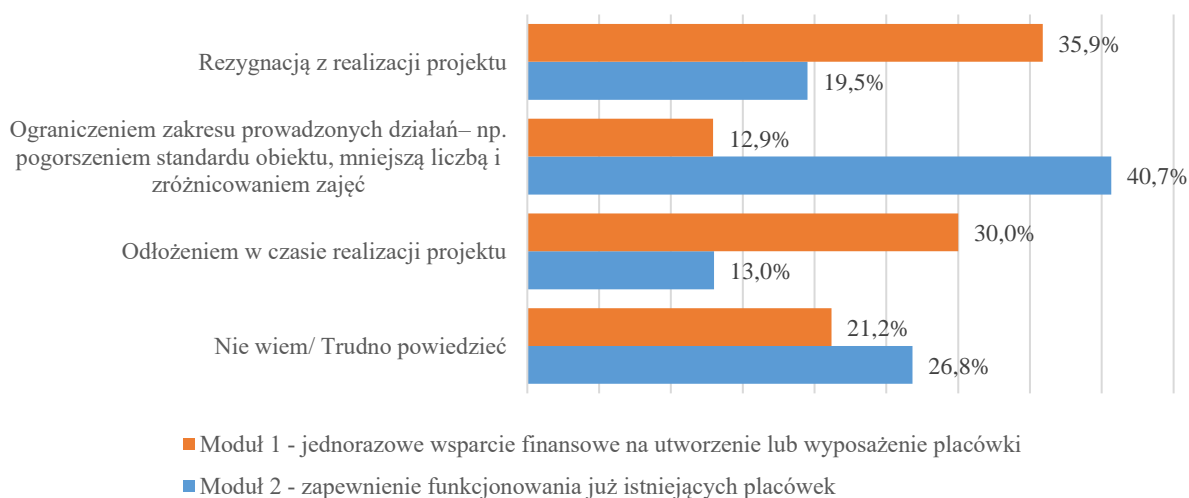
Wykres 11. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy gdyby nie udało się uzyskać dofinansowania w ramach programu „Senior+”, to skutkowałoby to: | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Warto pokreślić duże zróżnicowanie opinii ankietowanych w zależności od modułu w ramach którego realizowali projekty. Zwraca uwagę, że w przypadku inicjatyw realizowanych w ramach modułu I zdecydowanie częściej bez wsparcia programu „Senior+” dochodziłoby do rezygnacji z projektów lub odłożenia ich w czasie. W tych samorządach, w których realizowano przedsięwzięcia w ramach modułu II, tj. wspierano działalność już istniejących domów i klubów, bez wsparcia programu „Senior+” częściej ograniczano by skalę działań, ale nie rezygnowano całkowicie z ich prowadzenia.

Wykres 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy gdyby nie udało się uzyskać dofinansowania w ramach programu „Senior+”, to skutkowałoby to: (z uwzględnieniem podziału na moduły programu) | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

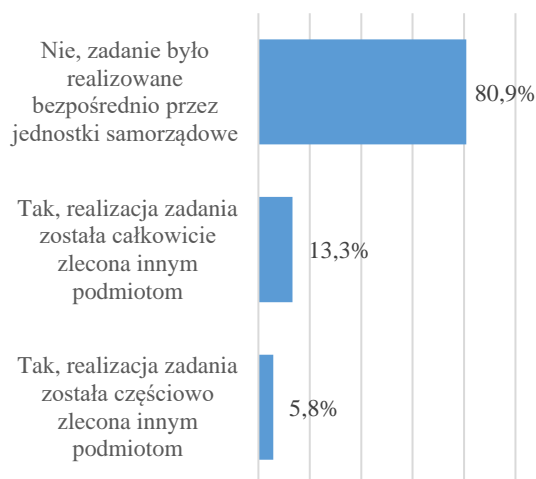

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Należy także zauważyć wpływ lokalnej społeczności i czynników specyficznych dla danego regionu. Opierając się na opiniach przedstawicieli samorządów należy stwierdzić, że przynajmniej w niektórych gminach, gdzie społeczność jest zintegrowana i prężnie działa, koła, kluby czy organizacje pozarządowe zrzeszające seniorów działały niezależnie od istnienia programu. Nawet jednak w tych jednostkach **program „Senior+” ułatwił i przyspieszył powstanie takich ośrodków jak domy i kluby seniora**. W uboższych jednostkach, gdzie sytuacja finansowa seniorów jest gorsza, poziom integracji społecznej niski, respondenci przyznawali, że bez wsparcia programu „Senior+” domy i kluby seniora by najprawdopodobniej nie powstały.

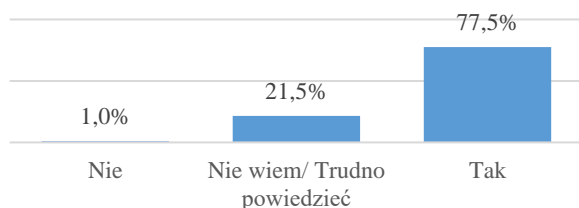
Większość projektów realizowanych było bezpośrednio przez jednostki samorządowe (80,9%). Tylko nieco ponad 10% przedstawicieli JST wskazało, że realizacja projektu została zlecona innym podmiotom, a jedynie 5,8% badanych zadeklarowało, że część z zadań realizował samorząd, a część delegował na inne podmioty. Wśród zleczanych zadań wskazywano prace dwójakiego rodzaju. Były to **zarówno prace budowlane i remontowe** związane z samym uruchomieniem Domów i Klubów, jak też zadania związane z **prowadzeniem ośrodków**.

Wykres 13 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy po uzyskaniu dotacji samorząd zlecił realizację zadania w ramach programu innym podmiotom? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 14 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy, gdyby była taka możliwość, samorząd rozważałaby ponowne wystąpienie w konkursie w ramach programu „Senior+”? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

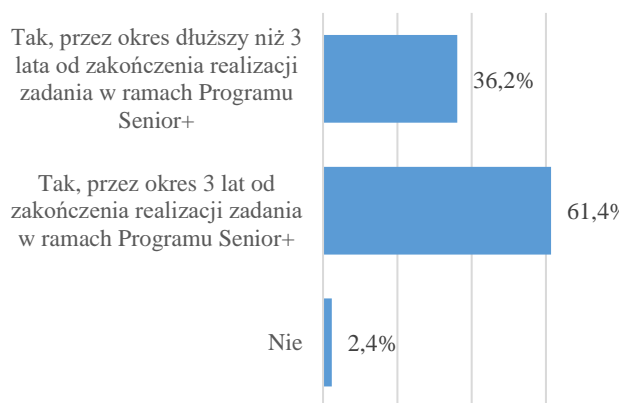
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Niemal wszystkie ankietowane podmioty **deklarują chęć ponownego przystąpienia do programu** i aplikacji o środki na kolejne przedsięwzięcia tudzież kontynuowanie już realizowanego.

W kontekście pozytywnej oceny efektów, a także omawianego dalej korzystnego wpływu działań na seniorów, należy zauważyć że większość (61,4%) z ankietowanych przedstawicieli samorządów wskazuje, że **projekty będą realizowane jedynie przez okres 3 lat po zakończeniu projektów. Tylko nieco ponad 1/3 respondentów zadeklarowało, że działania są lub będą kontynuowane po zakończeniu obowiązkowego okresu trwałości.**

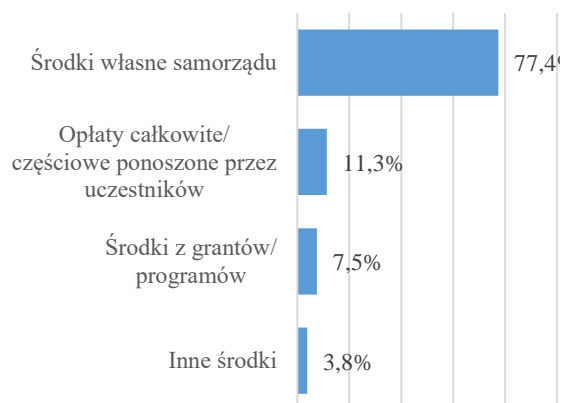
Te jednostki, które planują kontynuację wsparcia placówek utworzonych w ramach programu „Senior+” przez okres dłuższy niż 3 lata od zakończenia realizacji zadania **najczęściej będą je utrzymać ze środków własnych (77,4%)**. Zdecydowane rzadziej deklarowanym modelem jest częściowa lub całkowita odpłatność lub finansowanie ich z grantów i innych źródeł.

Wykres 15 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy po zakończeniu trwania projektu samorząd kontynuuje/planuje kontynuację wsparcia placówek utworzonych w ramach projektu „Senior+”? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 16 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie jest/ będzie źródło finansowania placówek utworzonych w ramach projektu „Senior+” po upływie 3-letniego okresu utrzymania trwałości zadania? | Badanie ilościowe (CAWI) N=106

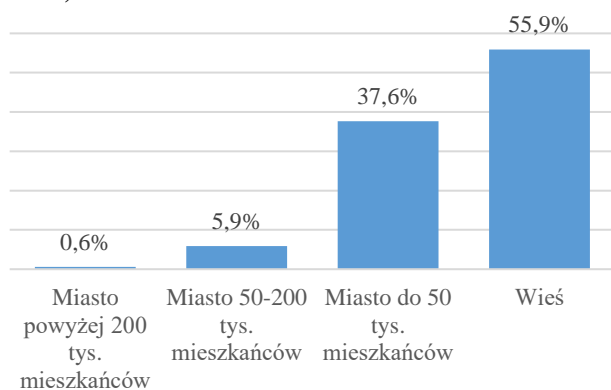

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Moduł I - jednorazowe wsparcie finansowe na utworzenie lub wyposażenie placówki

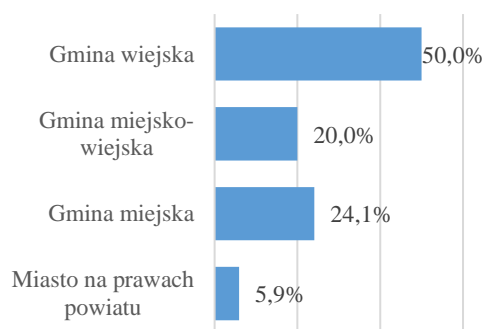
W większości przeprowadzonych wywiadów podkreślano, że **moduł I jest ważnym działaniem inicjującym, a ośrodki aktywizujące seniorów nie mogą działać bez stworzonej odpowiedniej bazy**. Tworzenie infrastruktury jest ważne zwłaszcza w biedniejszych gminach, gdzie brakuje odpowiedniego zaplecza infrastrukturalnego: obiektów takich nie ma lub wymagają one generalnego remontu.

Wykres 17 Wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt w ramach modułu I | Badanie ilościowe (CAWI) N=170

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 18 Typ jednostek samorządu terytorialnego realizujących projekty w ramach modułu I | Badanie ilościowe (CAWI) N=170

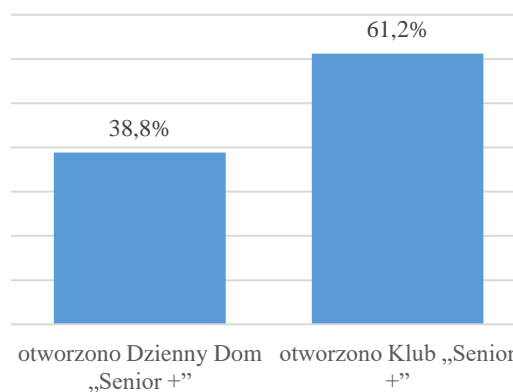
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Tworzenie seniorom przestrzeni, w której mogą w komfortowych warunkach i bezpiecznie spędzać czas jest kluczowym celem w projektów. Zdaniem rozmówców powstanie miejsc, w których seniorzy mogą uczestniczyć w różnego typu warsztatach czy nawet po prostu побыć ze sobą, napić się herbaty i porozmawiać daje im poczucie bezpieczeństwa.

Wśród badanych samorządów, które otworzyły nowe ośrodki (uczestniczyły w module I) dominują te, które utworzyły kluby „Senior+”. Jest to forma mniej kosztochłonna, tym samym **nie wymusza zabezpieczenia tak dużego wkładu własnego** jak to jest w przypadku projektów które za cel postawiły sobie stworzenie i otwarcie dziennego domu.

W ramach modułu I przeprowadzano remonty pomieszczeń, przystosowywano także wnętrza do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Wykres 19 Rozkład odpowiedzi na pytanie: W ramach modułu I otworzono lub wyposażono: | Badanie ilościowe (CAWI) N=170

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wyremontowane lub zbudowane ośrodki często posiadają dodatkowe pomieszczenia, sale gimnastyczne z zamontowanym sprzętem rehabilitacyjnym umożliwiającym prowadzenie zajęć z fizjoterapeutami i rehabilitantami. Zdaniem rozmówców bez dotacji w ramach modułu I trudno byłoby zapewnić odpowiedni standard, lub – co przyznało wielu respondentów - **budowa i remonty ciągnęły by się latami** ze względu na brak dostępnych środków. Podczas

rozmów pojawiły się również pytania i sugestie związane z przyznawaniem środków nie tylko na remonty budynków, ale **również przestrzeni wokół**.

Dla samych seniorów świadomość istnienia dostępnego lokalu gdzie można przyjść i się spotkać z innymi seniorami znaczy bardzo dużo i często staje się istotnym punktem odniesienia w ich życiu, wprowadzając zupełnie nową jakość w codziennym funkcjonowaniu.

dla seniorów najważniejsze są wspólne spotkania. Seniorzy bardzo potrzebują tego takiego kontaktu wspólnego. Spotykania się, gdzieś tam rozmów. Jest taki nacisk żeby się spotykać, żeby porozmawiać, żeby się dzielić swoimi jakimiś tam problemami, sprawami i tu jest tak pozytywnie, zauważa się działalność gmin. Już samo to, że jest coraz więcej tych klubów i domów i gminy chętnie przystępują do tych programów, które są proponowane dla nich. To jest też pozytywnym jakby aspektem, że dla nich też ta polityka senioralna jest ważna i oni dostrzegają te potrzeby i próbują wspierać tych seniorów.

Przedstawiciel UW (Respondent 24)

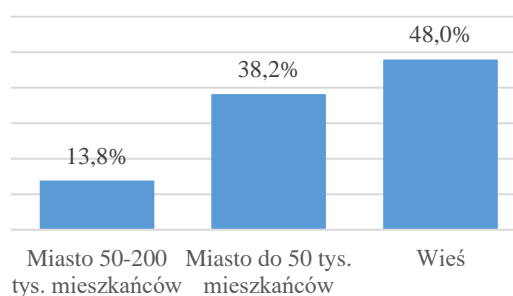
Moduł II - zapewnienie funkcjonowania już istniejących placówek

Pracownicy wszystkich ośrodków z którymi przeprowadzone były rozmowy zanim przystąpili do modułu II wnioskowali w programie „Senior+” o dotacje z modułu I w celu przystosowania pomieszczeń i budynków do działań na kolejne lata.

Podobnie jak w przypadku modułu I także większość projektów realizowanych w ramach modułu II **to działania skierowane do mieszkańców małych miast i wsi.**

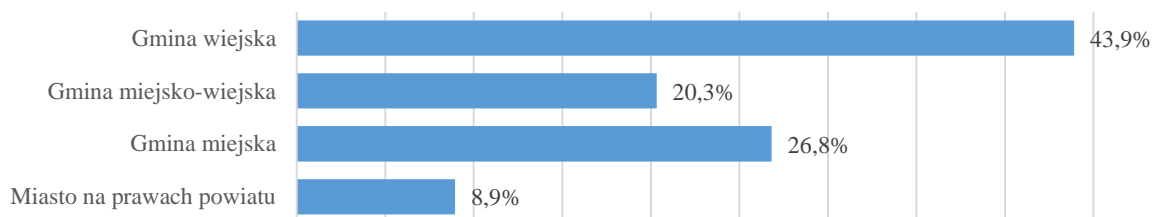
Blisko połowa przedsięwzięć związanych ze wsparciem istniejących już dziennych domów i klubów Seniora zrealizowana została na terenach wiejskich.

Wykres 20. Wielkość miejscowości, w której realizowany był projekt w ramach modułu II | Badanie ilościowe (CAWI) N=123

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

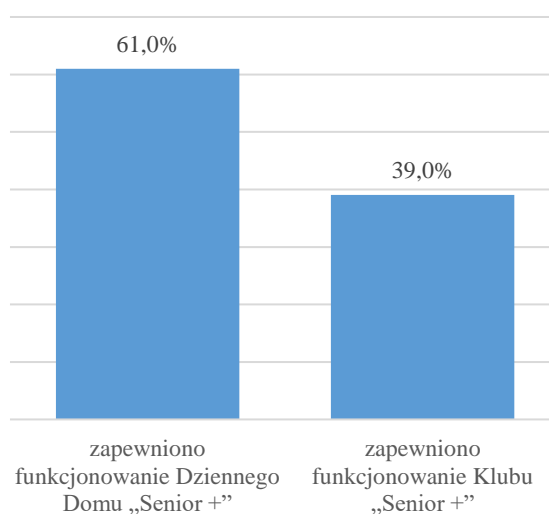
Wykres 21. Typ jednostek samorządu terytorialnego realizujących projekty w ramach modułu II | Badanie ilościowe (CAWI) N=123

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W ramach modułu II umożliwiającego pozyskanie funduszy na funkcjonowanie ośrodków większa część samorządów aplikowała i **uzyskała wsparcie umożliwiające zapewnienie funkcjonowania dziennych domów „Senior+”**. W opinii większości badanych samorządów nie stać na utrzymywanie długofalowych projektów, więc bez wsparcia z programu „Senior+” kontynuacja działań zarówno klubów seniora jak i domów dziennych byłaby niemożliwa lub bardzo trudna do zrealizowania.

Wykres 22. Rozkład odpowiedzi na pytanie: W ramach Modułu 2 zapewniono funkcjonowanie: | Badanie ilościowe (CAWI) N=123

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W zależności od specyfiki regionu, w którym realizowane są projekty, potrzeb społeczności, psychicznej i fizycznej kondycji seniorów podejmowane działania nieco się różnią. **Możliwość wyboru pomiędzy dziennymi domami i klubami Seniora ułatwia dopasowanie programu działań do potrzeb społecznych na danym obszarze.**

Ja myślę, że te 2 moduły są bardzo istotne, ale my w tym momencie korzystamy z tylko z tego modułu drugiego na zapewnienie funkcjonowania tych placówek już istniejących, ponieważ mamy taką placówkę. Wie pani co, trzeba mieć do tego pierwszego modułu, to trzeba wiadomo – spełniać warunki lokalowe, więc tak naprawdę na gminie, gdzie powstaje więcej tych seniorów np. Seniorów+, to są np. bogatsze gminy, które np. mają te warunki lokalowe, gdzie mogą starać się o zapewnienie... znaczy nie zapewnienie funkcjonowania, tylko utworzenie nowej placówki.

Przedstawiciel JST (Respondent 12)

Wnioski:

- Większość objętych badaniem samorządów deklarują chęć ponownego przystąpienia do Programu i aplikacji o środki na przedsięwzięcia związane z otwarciem kolejnych jednostek lub też wsparciem działalności już istniejących domów i klubów.
- Wiele ze zrealizowanych w ramach programu „Senior+” projektów nie zostałyby zainicjowanych lub odbyłyby się w ograniczonej formie gdyby nie otrzymane wsparcie finansowane.
- Wsparcie z programu „Senior+” jest ważne zwłaszcza dla mieszkańców z jednostek biedniejszych i oddalonych od dużych ośrodków miejskich. Dla mieszkańców takich terenów oferta dziennych domów i klubów Seniora jest podstawowy obszarem aktywności społecznej, edukacyjnej i kulturalnej osób starszych.
- Możliwość wyboru pomiędzy dziennymi domami i klubami seniora ułatwia dopasowanie programu działań do potrzeb społecznych na danym obszarze.
- W kontekście pozytywnego wpływu działań realizowanych w ramach programu „Senior+” na seniorów za niepokojący należy uznać fakt, że tylko nieco ponad 1/3 badanych przedstawicieli samorządów zadeklarowało, że działania są lub będą kontynuowane po zakończeniu obowiązkowego okresu trwałości.

Działania wdrażane w ramach programu „Senior+”

Wyzwania jakie niesie ze sobą proces starzenia się społeczeństwa generują konieczność wsparcia seniorów w miejscu ich zamieszkania, tworzenia przestrzeni w której seniorzy mogliby spędzać czas, uczestniczyć w życiu kulturalnym i rozwijać się. Zapewnienie odpowiedniego **zaplecza infrastrukturalnego stanowi bazę dla usług, a jednocześnie tworzy szansę na realizację oddolnych inicjatyw**. Każdy ze wskazanych typów placówek (dzienny dom i klub) ma określony standard, który musi być zapewniony przez podmioty je tworzące i prowadzące. Dzienny dom „Senior+” musi być wyposażony co najmniej w:

- pomieszczenie ogólnodostępne wyposażone w stoły i krzesła (lub kanapy i fotele) pełniące funkcję sali spotkań, jadalni,
- pomieszczenie albo pomieszczenia kuchenne lub aneks kuchenny, wyposażone w sprzęty, urządzenia i naczynia do przygotowania i spożycia posiłku,

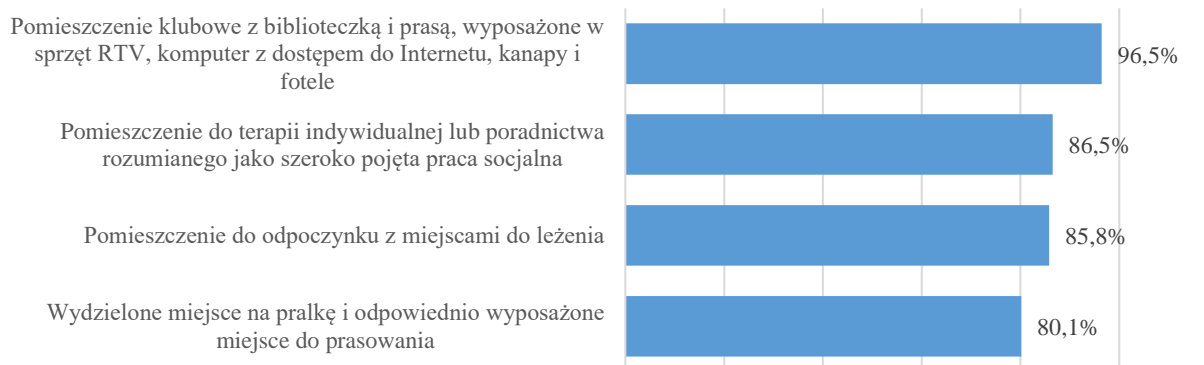
- pomieszczenie do utrzymania lub zwiększenia aktywności ruchowej lub kinezyterapii wyposażone w podstawowy sprzęt, odpowiedni do potrzeb i sprawności seniorów (np. materace, leżanka, rotory, drabinki, drobny sprzęt do ćwiczeń indywidualnych itp.),
- pomieszczenie pełniące funkcję szatni dla seniorów i personelu z indywidualnymi szafkami,
- łazienkę wyposażoną w odrębne toalety dla kobiet i mężczyzn, umywalkę i prysznic z krzeselkiem, uchwyty pod prysznicem,
- pokój zabiegowo-pielęgniarski.

Zakres wymagań w stosunku do klubów „Senior+” jest mniejszy, ale muszą one posiadać co najmniej:

- pomieszczenie ogólnodostępne wyposażone w stoły i krzesła (lub kanapy i fotele) pełniące funkcję sali spotkań,
- pomieszczenie albo pomieszczenia kuchenne lub aneks kuchenny, wyposażone w sprzęty, urządzenia i naczynia do przygotowania i spożycia posiłku,
- łazienkę wyposażoną w 2 toalety (dla kobiet i mężczyzn) i umywalkę,
- wydzielone miejsce pełniące funkcję szatni dla seniorów.

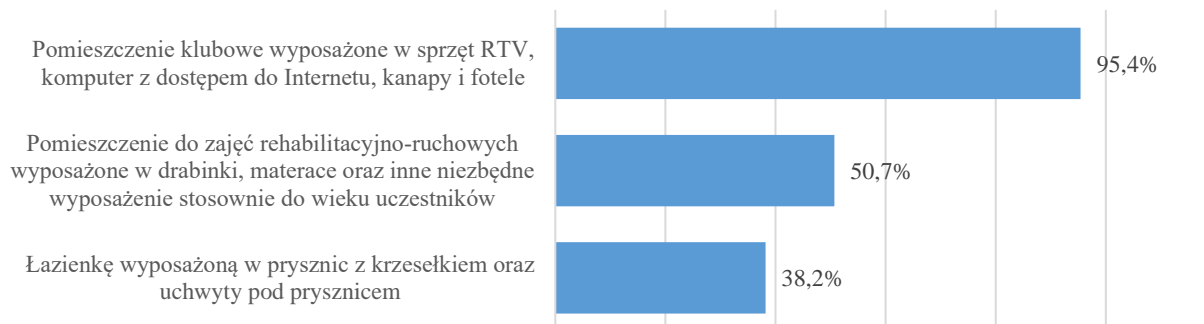
Wskazane wymogi są minimalnym zakresem, który może i często jest poszerzany. Jak wskazują wyniki badania ilościowego **zdecydowana większość badanych samorządów w ramach powstałych domów i klubów zapewniła seniorom szersze zaplecze** wzbogacone m.in. o pomieszczenia z biblioteczką i prasą wyposażone w sprzęt komputerowy i RTV, pomieszczenia do terapii indywidualnej, czy zaplecze sanitarne wyposażone w dostosowane do potrzeb seniorów z ograniczoną sprawnością funkcjonalną kabiny prysznicowe.

Wykres 23 Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy dzienny dom „Senior+” poza określonym standardem warunków lokalowych wyposażony jest: | Badanie ilościowe (CAWI) N=141

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 24. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy klub „Senior+” poza określonym standardem warunków lokalowych wyposażony jest: | Badanie ilościowe (CAWI) N=152

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W zależności od tego czy w ramach programu „Senior+” utworzono domy czy kluby seniorzy w danej gminie mają dostęp do nieco innej oferty. **W dziennych domach seniora częściej kładzie się nacisk na promocję zdrowia i aktywizację.** Przedstawiciele JST, które utworzyły domy podkreślali, że wybrali właśnie ten typ placówki ze względu na szeroką ofertę zajęć i możliwości jakie dają nie tylko w ramach działań integracyjnych i kształcących, ale także **w zakresie opieki (w tym zapewnienia posiłków) i pielęgnacji.**

Szczerze to wybralibyśmy ten dzienny dom bo ma większy zakres usług i seniorzy mogą więcej skorzystać. Czy to jest ciepły posiłek czy możliwość utworzenia pralni. Wydaje mi się że dom senior jest korzystniejszą ofertą. W gminach wiejskich niektóre osoby nie mają dostępu do funduszy. Jeśli chodzi o wyjazd do teatru czy do kina.

Przedstawiciel JST (Respondent 15)

W opinii badanych decyzje o utworzeniu dziennego domu lub klubu „Senior+” **warunkowane były obserwacjami dotyczącymi warunków życia i potrzeb seniorów.** Respondenci wskazywali, że w miejscowościach, gdzie ludzie starsi mieszkają wraz ze swoimi rodzinami lub są w miarę samodzielni często nie ma potrzeby na utworzenie dziennego domu. Dziennych domów „Senior+” powstaje mniej również z uwagi na **większe wymagania dotyczące standardów placówek.** Wśród wymienionych przez respondentów trudnych do spełnienia kryteriów są np. **ciepłe posiłki dla uczestników zajęć, ale także konieczność zapewnienia bardziej rozbudowanego zaplecza sanitarnego dla seniorów,** czy wyposażenia wspierającego proces usprawnienia i rehabilitacji (np. leżanka, rotory, drabinki, sprzęt do ćwiczeń indywidualnych itp.).

W trakcie wywiadów z przedstawicielami samorządów pojawiły się również wypowiedzi dotyczące **trudności w zapewnieniu odpowiedniej frekwencji**. Dzielne domy seniora w założeniu muszą gromadzić odpowiednią liczbę beneficjentów. Wśród respondentów pojawiały się głosy, że trudno jest im wiarygodnie przewidzieć frekwencję. W rezultacie, w czasie realizacji projektu zachodzi ryzyko, że będzie w nim uczestniczyło mniej osób aniżeli pierwotnie założono. W panelu eksperckim wskazywano również na zmieniającą się dynamikę liczby uczestników z uwagi na fakt długiego (dłuższego aniżeli w przypadku innych grup wiekowych) okresu adaptacji osób starszych do nowych warunków.

Kluby seniora dają co prawda **mniejsze możliwości w zakresie działań typowo opiekuńczych**, ale jednocześnie ich funkcjonowanie **daje większą swobodę w zakresie kształtowania oferty** edukacyjnej i kulturalnej.

Po pierwsze dlatego, że jesteśmy małą gminą i małą miejscowością i mieliśmy tą świadomość (...) Dom Seniora wiąże się tym, że to jest pobyt codzienny 8 godzin. Wiedzieliśmy, że trudno nam będzie znaleźć seniorów, którzy zadeklarują przez 5 dni w tygodniu udział 8 godzin. Tak jak już mówiłam wiele jest takich seniorów bardzo aktywnych, opiekują się wnukami, Te 8 godzin dziennie to trudno by było nam znaleźć grupę, no może w całej gminie, ale by nie dojechały bo nie ma komunikacji. A Klub Seniora – dwa, trzy spotkania w tygodniu, bo z założenia mamy dwa ale zdarza się, że są o trzy razy w tygodniu to znajdują czas. (...) Dom Dziennego Pobytu to też są jeszcze większe wymogi na bazę lokalową, tym nie dysponowaliśmy.

Przedstawiciel JST (Respondent 13)

Jak wskazuje powyższa wypowiedź, **kluby są preferowaną formą działania również ze względu na większą elastyczność funkcjonowania**. Przede wszystkim tworzą możliwość integracji i uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym. Kluby seniora są ośrodkami działającymi kilka razy w tygodniu i mają charakter bardziej towarzyski niż opiekuńczy.

Trzeba podkreślić, że to na ile konkretna oferta wpisze się w potrzeby lokalnej społeczności jest w znacznej mierze uzależnione od właściwej diagnozy potrzeb.

Myśmy postawili na Dom „Senior+”, ponieważ ja uważam, że tu jest placówka ośmiogodzinna. Tutaj seniorzy po prostu mogą przyjść na 8 godzin. Przyjeżdżają rano, wyjeżdżają sobie po południu. Tak naprawdę spędzają tutaj ponad połowę swojego dnia. Natomiast Klub Seniora, to bym bardziej powiedziała, że to jest bardziej dla takich osób aktywnych. Dla seniorów, którzy np. są świeżo po emeryturze, chcą jeszcze aktywnie spędzić czas i np. mają więcej tego wolnego czasu, i przychodzą np. i biorą udział w jakichś tam zajęciach, które są im właśnie proponowane przez Klub Seniora.

Oba te rozwiązania mogą spełniać swoją funkcję aktywizacyjną jednak to jaką konkretnie treścią będzie wypełnione ich codzienne funkcjonowanie w dużej mierze zależy nie tylko od stworzonych warunków, ale także **inicjatywy i obiektywnych możliwości organizacyjnych osób odpowiadających za funkcjonowanie i rozwój** dziennych domów i klubów.

Wnioski:

- Zapewnienie odpowiedniego zaplecza infrastrukturalnego stanowi bazę dla usług oferowanych w dziennych domach i klubach seniora, ale jednocześnie tworzy szansę na realizację wielu oddolnych inicjatyw.
- Zarówno dzienne domy jak i kluby seniora mają określone minimalne standardy wyposażenia. Jak wskazują wyniki badania większość samorządów wychodzi poza określone minima i zapewnia seniorom bogatsze zaplecze.
- Decyzje o utworzeniu dziennego domu lub klubu „Senior+” warunkowane są obserwacjami warunków życia i analizą potrzeb seniorów w środowiskach lokalnych.
- Możliwość wyboru pomiędzy dziennymi domami i klubami seniora ułatwia dopasowanie programu działań do potrzeb społecznych na danym obszarze.
- Kluby są preferowaną formą działania ze względu na mniejsze koszty związane z ich utworzeniem i prowadzeniem, a jednocześnie większą elastyczność funkcjonowania.

Wykorzystywanie potencjału jednostek utworzonych w ramach programu „Senior+”

Stworzenie infrastruktury i poprawa warunków lokalowych w dziennych domach i klubach sprawiło, że miejsca te są oceniane jako przyjazne seniorom. Placówki są uczęszczane przez osoby poszukujące towarzystwa, chcące się aktywizować, ale także potrzebujące pomocy. Zwraca uwagę szerokie spektrum zajęć jakie są dostępne w dziennych domach i klubach obejmujących zarówno ofertę pozwalającą realizować się na polu społecznych i towarzyskim, jak też rozwijać intelektualnie i kulturalnie. Równocześnie zarówno dzienne domy jak i kluby oferują zajęcia sportowe/ rehabilitacyjne dostosowane do wieku i możliwości seniorów.

Opierając się na pozyskanych w trakcie badania danych można wysnuć wniosek, że **Wykres 25. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie są najważniejsze powody dla których seniorzy uczestniczyli w zajęciach oferowanych w ramach działania te wpisują się w potrzeby i**

motywacje do korzystania z oferty programu „Senior+”? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Najczęściej realizowanymi działaniami mającymi na celu poprawę ogólnej kondycji seniorów są zajęcia ruchowe. Aerobik, zumba, zajęcia z rehabilitantem i gimnastyka odbywają się niemal w każdym ośrodku. Do tego terapia zajęciowa, zajęcia rękodzielnicze, warsztaty kulinarne, czy kosmetyczne, wykłady na temat zdrowia psychicznego i fizycznego. Z drugiej strony zarówno kluby jak i domy tworzą przestrzeń, w której seniorzy mogą się spotkać, spędzić ze sobą czas i porozmawiać.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Przedstawiciele samorządów, z którymi przeprowadzono wywiady, zgodnie wskazywali, że **wśród seniorów dużym zainteresowaniem cieszą się zorganizowane wycieczki krajoznawcze, lub wspólne zwiedzanie okolicy i integracja z sąsiedzkimi klubami i domami seniorów.** W niektórych domach seniora i klubach założono biblioteki. W wielu miejscowościach organizowane są lub są w planach warsztaty komputerowe. Popularnością cieszą się warsztaty florystyczne i kulinarne. Coraz popularniejsze są również spotkania i działania międzypokoleniowe. Seniorzy coraz częściej integrują się z młodzieżą szkolną, w wielu miejscowościach organizowane są wspólne zajęcia lub międzypokoleniowe wyjazdy.

Należy jednak podkreślić, że **wiele zależy od kondycji fizycznej seniorów.** O ile kluby są miejscami oferującymi przede wszystkim **możliwość twórczego i wartościowego spędzania czasu,** to w dziennych domach niemniej ważna jest **rehabilitacja jak również możliwość zjedzenia ciepłego posiłku, czy – niektórych placówkach – zrobienia prania.** Dienne domy **wspierają zatem władze samorządowe w zabezpieczeniu podstawowych usług kierowanych do najstarszych mieszkańców.** Wpisuje się to w obserwowane przez

pracowników samorządów trendy charakteryzuje się wzrostem zapotrzebowania na wsparcie właśnie wśród seniorów.

Kiedyś klientami pomocy były rodziny (...) Natomiast dzisiaj głównymi klientami pomocy są osoby starsze, które nie dysponują środkami, które starczą im na zaspokojenie podstawowych potrzeb, a po drugie czują się samotnie i czasami przyjdzie do tego urzędu, porozmawianie z pracownikiem daje im jakieś uspołecznienie, że mają jakiś sens wyjścia z domu.

Przedstawiciel JST (Respondent 20)

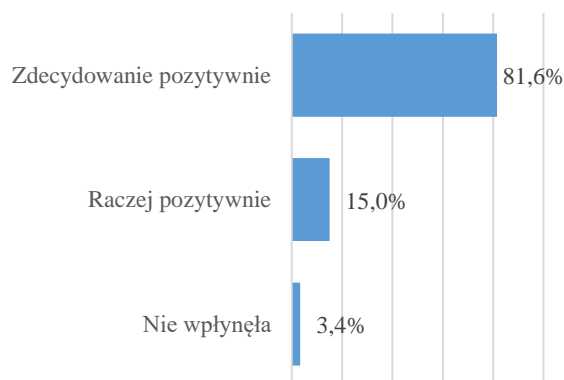
W tym miejscu należy podkreślić, że zauważany przez cytowanego respondenta wzrost potrzeb najstarszych mieszkańców to proces, który **ma charakter długofalowy**. Z dużym prawdopodobieństwem udział seniorów potrzebujących wsparcia finansowego w ogólnej liczbie osób w wieku poprodukcyjnym będzie rósł. Analiza trendów demograficznych i wysokości świadczeń społecznych wskazuje, że w kolejnych dekadach **znacząca część seniorów będzie dysponowała proporcjonalnie mniejszymi przychodami** z tytułu renty lub emerytury niż osoby, które kończyły aktywność zawodową w przeszłości⁴⁰.

Rezultaty programu „Senior+”

Wszyscy pracownicy ośrodków pomocy społecznej, z którymi przeprowadzane były wywiady byli w dużej mierze zadowoleni z osiągniętych przez domy i kluby rezultatów. W rozmowach często podkreślali zmiany jakie zachodzą w życiu seniorów pod wpływem uczestnictwa w organizowanych zajęciach, ich terapeutyczny i antydepresyjny charakter.

Uczestnictwo w zajęciach prowadzonych w dziennych domach i klubach zdaniem badanych sprawia, że **wiele starszych osób odzyskuje pewność siebie i staje się bardziej samodzielna**. Dodatkowo dostęp do zajęć rozwijających intelektualnie sprawia, że **poprawia się kondycja umysłowa** osób starszych. Wielu seniorów ponownie odzyskuje chęć do życia, głównie ze względu na **stworzenie im okazji do wyjścia z domu**

Wykres 26. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jak realizacja projektu wpłynęła na seniorów biorących w nim udział? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

⁴⁰ W 2018 r. stopa zastąpienia wyniosła 56,4%, podczas gdy jeszcze w 2013 roku, wynosiła 61,7%.

i przestrzeni w której mogą spotkać innych seniorów i spędzić ciekawie czas.

Lekcje języków obcych, zajęcia z terapeutami i rehabilitantami, wspólne uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i rozrywkowych, wyjazdy integracyjne czy uczestnictwo w różnego typu warsztatach w dużym stopniu **wpłynęły także na poczucie przynależności do grupy, a co za tym idzie zmniejszyły poczucie osamotnienia**. Zajęcia z terapeutami i rehabilitantami jak również możliwość uzyskania porad w zakresie zdrowia czy odżywiania również poprawiły stan zdrowia wielu seniorów.

Po pracy z rehabilitantką szczególnie że zauważalny jest progres. No my już działamy 2 rok, więc ćwiczą seniorzy 2 razy w tygodniu i naprawdę widać poprawę, jeżeli chodzi o ich aktywność, o stan zdrowia, o jakby o całą motorykę. Drugie zajęcia to też są zajęcia sportowe, które mamy z trenerem i tutaj też jakby pan i pani widzą ten progres i to jakby najbardziej ich cieszy, bo zaczynając u nas przygodę z zajęciami ruchowymi, no zaczynali od pewnego poziomu prawda, od pewnego pulapu.

Przedstawiciel JST (Respondent 10)

Wielu pracowników samorządowych podkreślało wyraźne pozytywne zmiany w wyglądzie i zachowaniu seniorów jakie zachodzą pod wpływem uczestnictwa w programie „Senior+”. Zdaniem organizatorów zajęć uczestnicy zajęć z czasem stają się bardziej samodzielni, a możliwość autonomicznego organizowania czasu w klubach seniora czy domach dziennych buduje poczucie sprawczości i pozwala w ciekawy sposób spędzić czas we własnym towarzystwie. Seniorzy także coraz śmielej zaczynają wychodzić z własnymi propozycjami spędzania czasu i pomysłami na organizowane zajęcia.

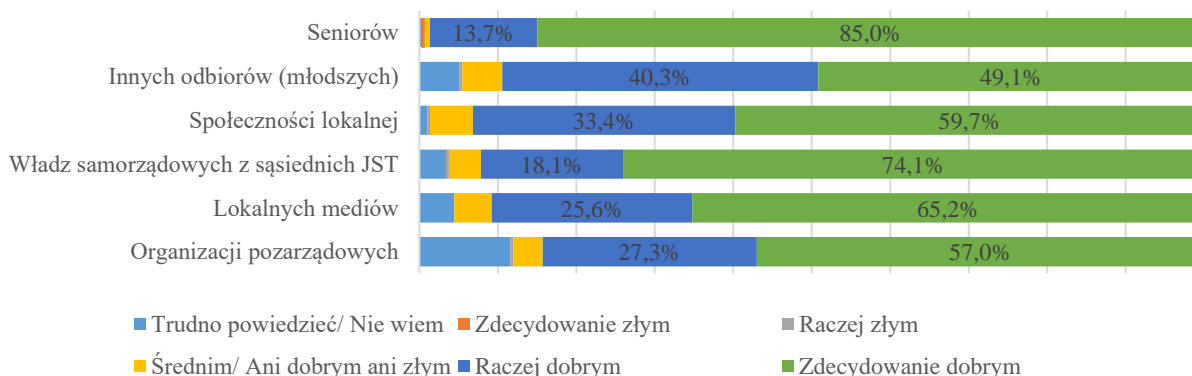
oni się otworzyli na siebie. Dawniej byli ludzie tak zamknięci w sobie. Było pole, była gospodarka, były takie rzeczy, była praca na roli, a teraz te panie, które przychodzą do tego Dziennego Domu, to tak naprawdę one, jak pamiętam jak zaczynała się placówka, to one się cieszyły każdym drobiazgiem, każdą kredką, którą np. dostały, każdym jakimś takim stroikiem, jakąś rzeczą materialną które one sobie mogły włożyć do tego stroiku. Dla nich to było bardzo takie istotne. W tym momencie one tak jakby zaczęły wchodzić w tą naszą współczesność.

Przedstawiciel JST (Respondent 12)

Przejmowane przez seniorów inicjatywy **pomagają w rozwoju wolontariatu**. W wielu rozmowach pracownicy socjalni chwalili samoorganizację seniorów. Osoby te coraz częściej przestają być tylko odbiorcami wydarzeń, ale **stają się ich twórcami lub współtwórcami**. W opinii badanych daje się zauważyć, że podczas lokalnych wydarzeń senioralne grupy

muzyczne/ teatralne współtworzą ofertę artystyczną, a koła gospodyń wiejskich wspierają imprezy przygotowując poczęstunek. Między innymi dzięki takiej otwartości i obecności w sferze publicznej **działania realizowane w ramach programu „Senior+” są pozytywnie odbierane nie tylko przez samych seniorów, ale przez całą lokalną społeczność.**

Wykres 27. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Z jakim odbiorem spotykały się działania realizowane w ramach projektu wśród: | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

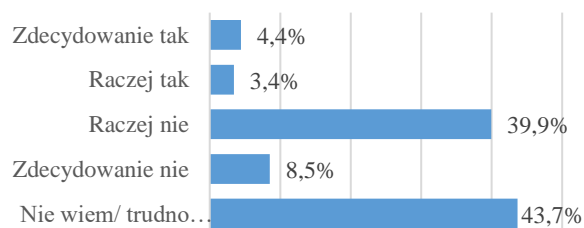
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W większości przeprowadzonych rozmów przedstawiciele samorządów uznali, że w dużej mierze **program odpowiada na potrzeby seniorów**. Eksperti z którymi rozmawiano wyrazili opinie, że seniorzy **nie podejmowaliby podobnych aktywności gdyby nie możliwość realizacji ich w ramach oferowanych dzięki programowi zajęć**. Tą obserwację potwierdzają także wyniki badania ilościowego.

Do wielu aktywności trzeba ich długo zachęcać. Mówią też o tym otwarcie, że gdyby nie zajęcia to wielu rzeczy by nie zrobili nigdy

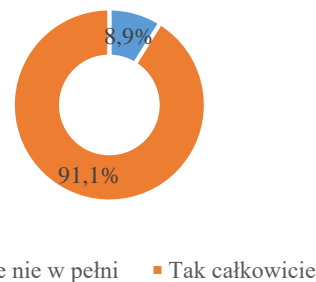
Cytat z wypowiedzi przedstawiciela JST (badanie ilościowe)

Wykres 28. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy w Pana/ Pani opinii seniorzy korzystający z oferty dostępnej w ramach realizowanego przez Państwa projektu podejmowaliby zbliżone aktywności samodzielnie? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 29. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy Program „Senior+” odpowiada na potrzeby seniorów? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Przedstawiciele samorządów wskazali szereg czynników, które utrudniają samodzielne podejmowanie aktywności przez osoby starsze. Ankietowani mocno akcentowali wątek finansowy wskazując, że **wielu seniorów nie byłoby stać na samodzielne zorganizowanie wyjazdu** do kina i teatru. Podobnie **poza ich zasięgiem finansowym byłoby zapisanie się na zajęcia sportowe** oferowane w komercyjnych klubach:

- *ze względu na bardzo małe dochody, brak możliwości samodzielnego dojazdu do miejsc związanych z kulturą*
- *część grupy uczestnicząca w zajęciach po raz pierwszy uczestniczyła w zajęciach ruchowych i rehabilitacji, nie korzystała z wyjazdów do kina czy teatru spowodowane jest to ograniczeniami fizycznymi jak i finansowymi*
- *z powodu niskich dochodów Seniorów i braku możliwości sfinansowania z własnych środków zajęć w których uczestniczyli, z powodu braku innej oferty dostosowanej do Seniorów w środowisku lokalnym*

Cytaty z wypowiedzi przedstawicieli JST (badanie ilościowe)

W opinii respondentów seniorzy nie podejmowaliby podobnych aktywności także w miejscu swojego zamieszkania, zauważano że bardzo często **przed programem „Senior+” na terenie danych miast i gmin nie było miejsc, gdzie seniorzy mogli się spotkać** i spędzić czas w komfortowych warunkach.

- *podstawową przyczyną był brak miejsca do spotkań i przeprowadzania zajęć, jak również możliwość wymiany zdań i pomysłów jakie niesie za sobą większa grupa osób.*
- *w miejscu zamieszkania Seniorów z Gminy [nazwa gminy] brakowało miejsc użyteczności publicznej typu kino, teatr, opera. Program „Senior+” umożliwił dotarcie z ofertą kulturalną do osób z poza aglomeracji miejskich.*

Cytaty z wypowiedzi przedstawicieli JST (badanie ilościowe)

Poza ograniczeniami finansowymi **nie mniej istotną barierą jest mentalna wynikająca z naturalnego strachu i oporu** przed podejmowaniem aktywności, których od wielu lat, a nie rzadko nigdy wcześniej się nie podejmowało. Przedstawiciele samorządów, którzy sami na co dzień współpracują z seniorami, zwracali uwagę, że **obecność w grupie mobilizuje, zachęca i dodaje odwagi.**

- *z analizy rozmów wynika, że brakuje im motywacji do aktywności, a pobyt w placówce i oferta zajęć jest źródłem siły napędowej do działania.*
- *mamy uczestników, którzy po raz pierwszy skorzystali z zajęć ruchowych, czy wyjazdu do kina. Grupa daje motywację do pokonywania barier.*

Cytaty z wypowiedzi przedstawicieli JST (badanie ilościowe)

W kontekście zaprezentowanych powyżej wyników nie dziwi fakt, że zdecydowana większość przedstawicieli objętych badaniem samorządów **korzystnie oceniła efekt projektu i wskazała, że wpisały się one w ich oczekiwania**. Co więcej - znaczna grupa ankietowanych wskazała, że podjęte przez nich działania **przyniosły dodatkowe pozytywne rezultaty**, których się pierwotnie nie spodziewano. Najczęściej dotyczą one zachowań podejmowanych przez beneficjentów ostatecznych programu.

Ankietowanych zaskoczył m.in. fakt, że uczestnicy zajęć **znacząco otworzyli się na innych ludzi** i zaktywizowali społecznie. Choć oczekiwano, że seniorzy się w pewnym stopniu zaktywizują to realizatorzy projektów nie oczekiwali tego, że zajęcia w dziennych domach i klubach staną się **zaczynem do powstania trwałych relacji i świadomego własnych potrzeb i potencjału środowiska senioralnego**.

- *Uczestnicy placówki tworzą prawdziwy dom, troszczą się o siebie, utrzymują kontakty, powstały samoistne grupy wsparcia, powstał grupa wsparcia bank czasu*
- *Seniorzy spontanicznie i z wielkim zaangażowaniem brali udział w imprezach organizowanych na poziomie lokalnym, budując przy tym pozytywny wizerunek seniora i promując program "Senior +"*
- *Klika seniorów zaangażowało się w wolontariat w Placówce Wsparcia Dziennego. Udzielali pomocy w nauce, w odrabianiu lekcji, prowadzili warsztaty kulinarne.*

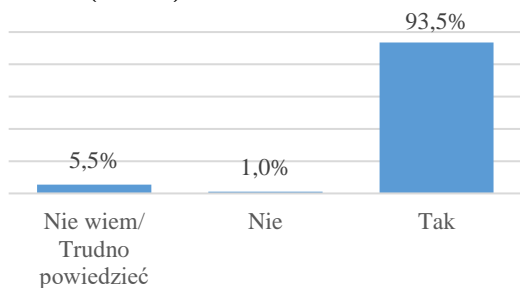
Cytaty z wypowiedzi przedstawicieli JST (badanie ilościowe)

Efektem, którego się nie spodziewano, a który jest obserwowany przez przedstawicieli części samorządów jest pozytywny wpływ realizowanych projektów na nich samych. Dla **pracowników samorządowych współpraca z seniorami stała się cennym doświadczeniem** umożliwiającym lepsze poznanie tej grupy mieszkańców.

- *Poznaliśmy potrzeby seniorów w zakresie rozwijania zainteresowań, poznaliśmy ich sytuację rodzinną i problemy zdrowotne. Wiemy w jakim kierunku należy rozwijać sferę usług społecznych.*

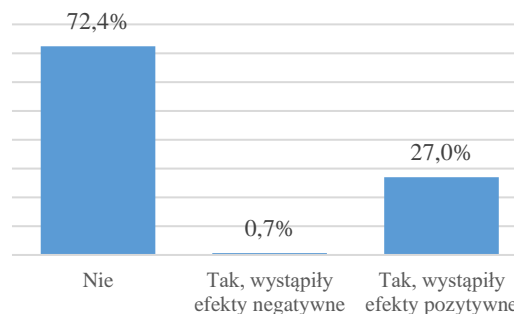
Cytaty z wypowiedzi przedstawicieli JST (badanie ilościowe)

Wykres 30. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy efekty, które uzyskano w wyniku realizacji projektu odpowiadają Państwa oczekiwaniom? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Wykres 31. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy zrealizowany projekt spowodował nieprzewidziane efekty? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Zdaniem respondentów, z którymi prowadzono wywiady, **dzięki zajęciom seniorzy przestają być grupą bierną**, a zaczynają coraz bardziej wyrażać i otwarcie formułować swoje potrzeby. Coraz większa liczba seniorów chce się m.in. doksztalać, o czym świadczy rosnące zainteresowanie Uniwersytetami Trzeciego Wieku.

Oczekiwania aktywnych seniorów wzrastają, tak jak w pierwszych latach funkcjonowania klubu, można było zauważyć samą radość ze spotkania się, no to teraz te oczekiwania rosną. Ludzie chcieli by uniwersytet III wieku, zapotrzebowanie na te formy wsparcia rosną i są coraz bardziej wymagające.

Przedstawiciel JST (Respondent 11)

Z tego co ja widzę oni chcą się po prostu spotykać chcą się integrować, ale też bardzo chcą działać na rzecz środowiska, chcą być zauważeni i docenieni za swoją działalność

Przedstawiciel JST (Respondent 15)

Wnioski:

- Dostępna w dziennych domach i klubach seniora oferta wpisuje się w potrzeby i oczekiwania seniorów.
- Działania realizowane w ramach programu „Senior+” są pozytywnie odbierane nie tylko przez samych seniorów, ale przez całą lokalną społeczność.
- Dzielne domy i kluby Seniora odpowiadają na nieco inne wiązki potrzeb. Dzielne domy wspierają władze samorządowe w zabezpieczeniu podstawowych usług z obszaru pomocy społecznych kierowanych do najstarszych mieszkańców. Kluby seniora są instytucjami o znacznie bardziej aktywizującym charakterze.

- Wśród seniorów szczególnie dużym zainteresowaniem cieszą się zorganizowane wycieczki krajoznawcze jak też wyjazdy do kin, teatrów, muzeów.
- Stopniowo rośnie także zainteresowanie działaniami międzypokoleniowymi. Seniorzy coraz częściej integrują się z młodzieżą szkolną, w wielu miejscowościach organizowane są wspólne zajęcia lub międzypokoleniowe wyjazdy.
- Uczestnictwo w zajęciach prowadzonych w dziennych domach i klubach zdaniem badanych sprawia, że wiele starszych osób odzyskuje pewność siebie i staje się bardziej samodzielna. Dodatkowo dostęp do zajęć rozwijających intelektualnie sprawia, że poprawia się kondycja umysłowa osób starszych.
- Wspólne uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i rozrywkowych, wyjazdy integracyjne czy uczestnictwo w różnego typu warsztatach w dużym stopniu wpływa korzystanie także na poczucie przynależności do grupy, a co za tym idzie zmniejszyły poczucie osamotnienia.
- Uczestnicy zajęć z czasem stają się bardziej samodzielni, a możliwość decydowania o kształcie dostępnej oferty buduje poczucie sprawczości.
- Seniorzy najprawdopodobniej nie podejmowałiby podobnych aktywności gdyby nie możliwość realizacji ich w ramach oferowanych dzięki programowi zajęć. Ich samodzielne działania uniemożliwiałyby zarówno bariery finansowe jak też organizacyjne i mentalne. Obecność w grupie mobilizuje, zachęca i dodaje odwagi. Dzięki zajęciom seniorzy przestają być grupą bierną, a zaczynają coraz bardziej wyrażać i otwarcie formułować swoje potrzeby.

Proponowane usprawnienia Programu „Senior+” w opinii badanych

Niezależnie od pozytywnej opinii o programie i jego efektach wyrażanej zarówno przez organizatorów jak i uczestników zajęć na odrębne omówienie zasługują te elementy, które wymagają dyskusji i zmiany. W świetle trendów demograficznych omówionych we wstępnej części raportu należy przyjąć, że **zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze i aktywizacyjne będzie rosnąć**. Tym istotniejsze jest zatem poszukiwanie optymalnego modelu wsparcia samorządów – rozwiązań, które będą aktywizować seniorów, ale jednocześnie, których wdrażanie będzie impulsem pobudzającym lokalne społeczności **do dalszego oddolnego działania**.

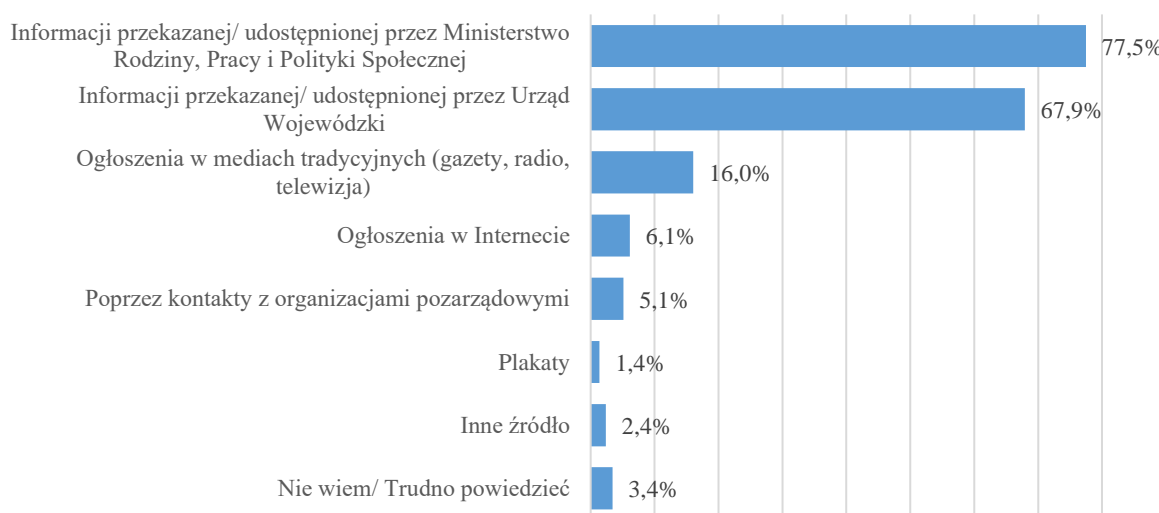
W trakcie badania analizowano, jakie zmiany i usprawnienia należy wprowadzić by zachęcić samorządy do aplikowania do programu i ułatwić realizację projektów. Zauważane wyzwania i postulowane zmiany opisano w dwóch wymiarach:

- harmonogramu działań: koncentrując się na etapie aplikacji i następnie realizacji projektów,
- wymiarach projektu: opisując odrębnie aspekty związane z wyzwaniami finansowych i organizacyjnymi.

Harmonogram działań: proces aplikacji

W ocenie respondentów program cieszy się powodzeniem ze **względu na prosty i przejrzysty proces składania wniosków**. Zdaniem badanych nie stanowi także przeszkody samo pozyskanie informacji o programie. Zdecydowana większość badanych dowiadywała się o nim za pośrednictwem samego Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej lub poprzez informacje udostępniane przez poszczególne Urzędy Wojewódzkie.

Wykres 32. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Z jakiego źródła dowiedzieli się Państwo o programie „Senior+”? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

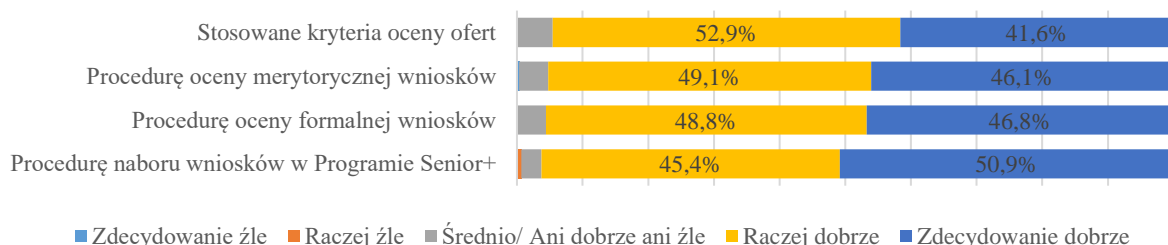

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Formalna konstrukcja konkursu jest oceniana dobrze. Każdy z kluczowych elementów związanych z oceną wniosków został oceniony przez większość przedstawicieli samorządów dobrze lub bardzo dobrze. W większości chwalili oni przejrzystość i łatwość składania wniosków, choć w kilku przypadkach respondenci mieli **problem z generatorem wniosku**,

zgłaszano także trudności z **otrzymaniem hasła umożliwiającego zalogowanie się do generatora ofert**.

Wykres 33. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Proszę wskazać, jak ocenia Pan/ Pani: | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

W trakcie wywiadów wskazywano także szereg elementów, które mogą stanowić barierę dla samorządów chcących podjąć decyzję o wzięciu udziału w konkursie.

Często głównym wyzwaniem jest **pozyskanie wkładu własnego i zapewnienie ciągłości działań**, ale także **zabezpieczenie odpowiedniego lokalu**. Jednym z głównych czynników utrudniających realizację projektów (zwłaszcza w module pierwszym) jest także **zbyt krótki czas na realizację niezbędnych prac** remontowych i budowlanych. Poszukiwanie wykonawców, organizowanie przetargów i inne czynności w określonych ramach czasowych przysparza zwłaszcza mniej doświadczonym jednostkom znacznych trudności.

Jak żeśmy budowali ten Dzienny Dom „Senior+”, to pierwszy problem, jaki się pojawił, to znaleźć lokal. Lokal, który po prostu będzie odpowiadał tym wszystkim takim standardom. Później to przede wszystkim kwestia finansowa tego wszystkiego. No i to chyba są takie najważniejsze dwie rzeczy, które po prostu, no takie bariery, które były, bo tak naprawę...

Przedstawiciel JST (Respondent 12)

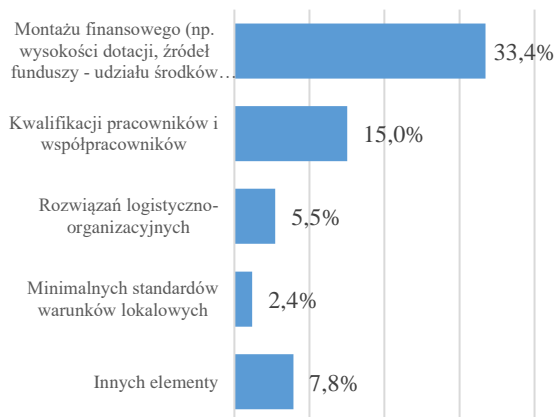
Pojawiały się także pojedyncze głosy respondentów, stwierdzających, że samorzady miewają problemy z poprawnym wypełnianiem wniosków i zdarzają się sytuacje, kiedy we wnioskach są błędy. W opinii badanych może to być to wynikiem **presji czasu** pod jakim są wnioskodawcy z uwagi na ich **inne obowiązki i zarazem braki kadrowe instytucji wnioskującej**. Można wskazać dwa możliwe powody takiej sytuacji: część osób zajmujących się formalnościami przygotowuje i składa wiele podobnych ofert, lub robią osoby, które nie są do tego odpowiednio przygotowane, a ich typowe obowiązki obejmują inne sfery działania. Stąd zdarzająca się niedokładność wyliczeń i brak skrupulatności w wypełnianiu formularzy.

Harmonogram działań: realizacja projektów

W trakcie wywiadów wskazywano także na konieczność **uproszczenia procedury wprowadzania zmian w budżetach trwających projektów**.

Dla wielu utrudnieniem jest również to, że samorządy **otrzymują pieniądze na konta nie z początkiem roku** jak mają planowane w projekcie, ale często z kilkumiesięcznym opóźnieniem. W efekcie przez pewien czas **muszą kredytować działalność lub odkładać rozpoczęcie projektu w czasie**.

Wykres 34. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie inne działania i założenia należy zmienić w Programie „Senior+” w zakresie: | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Dla mnie największą wadą jako dla koordynatora co było największą wadą, to to, że my dostaliśmy bardzo późno dofinansowanie. Konkurs był tak ogłoszony, że późno, dopiero w marcu czy kwietniu się dowiedzieliśmy, że zostaliśmy zakwalifikowani do drugiego modułu. No bo pisząc, startując w tym, nie wiedzieliśmy czy spełniliśmy wymogi i czy dostaniemy dofinansowanie. I dostaliśmy dość późno informację, że się zakwalifikowaliśmy i jeszcze później pieniążki (...) to był taki podstawowy minus, że ja nie miałam prawie do czerwca płynności finansowej.

Przedstawiciel JST (Respondent 13)

Wykres 35. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie rozwiązania systemowe należy wprowadzić w Programie, żeby zwiększyć liczbę wniosków składanych ze strony JST, które dotychczas były najmniej aktywne? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Sporym problemem w opinii badanych jest również wspomniany wcześniej **zbyt krótki czas przeznaczony na przystosowanie budynków.**

W niektórych ośrodkach narzekano na **wymóg wysokiego wkładu własnego.** Padały sugestie, że gdyby wkład własny domów i klubów był niższy, znacząco mogłoby to ułatwić działalność, zwłaszcza w niewielkich miejscowościach, pozwalając na efektywniejsze planowanie długoterminowych działań i formułowanie odpowiedzialnej strategii.

Zdaniem badanych, zmiany te nie tylko ułatwiłyby realizację projektów, ale mogłyby też przyczynić się do zwiększenia zainteresowania aplikowaniem do konkursu.

W trakcie wywiadów postulowano także konieczność zapewnienia większych środków na transport⁴¹ co poszerzyłoby możliwości uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych czy szczególnie popularnych wśród seniorów wycieczkach. Pojawiła się obserwacja, że dużym ułatwieniem dla samorządów będzie rozwiązanie polegające na przekształceniu obecnego **naboru ofert na tzw. zapotrzebowanie.** Zgłaszanie zapotrzebowania byłoby zdaniem jednej z respondentek łatwiejsze i przebiegałoby sprawniej niż obecnie proponowana formuła.

Co do warunków lokalowych większość rozmówców nie miała żadnych zastrzeżeń, **uważając obecne wymogi zapisane w projekcie za wystarczające.** Jednak w wielu wypadkach pracownicy zgłaszali potrzeby dotyczące tworzenia nowych pomieszczeń. Choć **w wielu ośrodkach brakuje miejsc gdzie seniorzy mogliby spędzić czas na świeżym powietrzu,** przysiąść na ławeczce w otoczeniu zieleni, uprawiać warzywa lub robić np. warsztaty ogrodnicze. Zauważając tą potrzebę postulowano by także ten rodzaj działań mógł być uwzględniony w ramach prac objętych Modułem I.

⁴¹ Zapewnienie odpowiedniego transportu jest zadaniem JST.

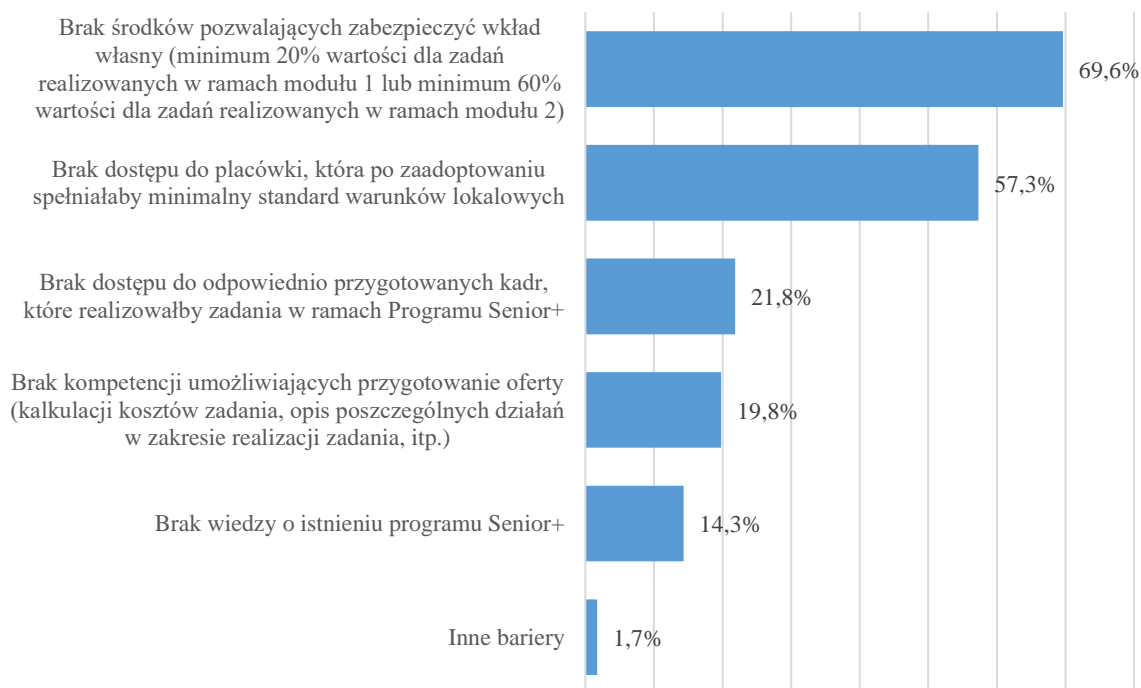
Finansowanie działań

W odniesieniu do finansowania w trakcie badania odnoszono się do dwóch kwestii: poziomu finansowania oraz terminowości przekazywania środków finansowych.

W pierwszych z aspektów wyrażane były liczne głosy wskazujące, że **obecna wysokość wsparcia nie jest wystarczająca**. Niektórzy przedstawiciele samorządów sygnalizowali, że poziom 40% dofinansowania⁴² w ramach modułu II na bieżącą działalność istniejących już placówek uznawany jest za zbyt mały. Niektórzy respondenci wskazywali na potrzebę zwiększenia wsparcia z budżetu centralnego i zmiany relacji współfinansowania działalności do poziomu 50%-50%. W opinii badanych w ten sposób **łatwiej byłoby mniejszym gminom zdecydować się na uczestnictwo w projekcie**.

Respondenci podkreślali, że zwiększenie środków pozytywnie wpłynęłoby na możliwości **proponowania atrakcyjniejszych form spędzania czasu** dla seniorów. Bardzo często w wywiadach pojawiały się stwierdzenia, że jedną z najatrakcyjniejszych form spędzania wolnego czasu dla beneficjentów są wyjazdy/wycieczki krajoznawcze. Niestety jest to jedna z droższych form, trudniejsza do zapewnienia przy mniejszych środkach finansowych.

Wykres 36. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Co Pana/ Pani zdaniem może utrudniać samorządom ubieganie się o wsparcie z Programu „Senior+”? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

⁴² 60% wydatków pokrywa samorząd

Pewną barierę stanowi **ocena kwalifikowalności ponoszonych kosztów**. Placówki wydatkują pieniądze na wiele obszarów – począwszy od kwestii zaopatrzeniowych (takich jak meble i sprzęt na początku powstawania domów/klubów) poprzez przybory potrzebne do realizacji bieżących działań. Kupowane są produkty spożywcze, sprzęt potrzebny do realizacji organizowanych działań, chociażby takich jak warsztaty (rękodzieło, ogrodnictwa, kulinaria), czy konsultacje i spotkania z ekspertami (rehabilitacje, konsultacje psychologiczne czy wykłady). **Nie zawsze jasnym jest dla organizatorów, które z ponoszonych wydatków będą uznawane w rozliczeniu wsparcia**, a które są odpowiedzialnością gminy.

Potrzeby kadrowe

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na realizację zadań jest dostępność kadr przygotowanych do pracy z seniorami. Obserwuje się, że w klubach i domach dziennych, w których pracownicy są lepiej wykwalifikowani i mają lepszy kontakt z seniorami (potrafią do nich dotrzeć) dzieje się znacznie więcej, a seniorzy chętniej przychodzą do takich placówek. **To od pracowników w dużej mierze zależy inwencja twórcza, poziom prowadzonych zajęć i frekwencja**. Tym bardziej dotkliwe są **trudności związane z rekrutacją właściwych osób**. Deficyty kadrowe dotyczą kilku grup pracowników. Jednym z wyzwań są problemy ze znalezieniem specjalistów, którzy mogą prowadzić zajęcia. Dotyczy to **zatrudnienia pielęgniarek i fizjoterapeutów**, którzy byliby gotowi na pracę za oferowane wynagrodzenia.

Na rynku jest problem z opiekunkami które faktycznie rzetelnie te swoje obowiązki wykonują. Firm jest dużo, ale w praktyce to wygląda tak, że jak jest wygrany przetarg to firma z jednego końca polski przyjeżdża. Kadra jest słaba, a jak jest słabo wynagradzana to i jakość tych usług jest niska. I tu jest problem. My z poziomu gminy nie do końca mamy na niego wpływ. Potrzebne są odgórne rozwiązania, żeby ten zawód zyskał trochę na prestiżu i jakby tutaj w tej kategorii zaszeregowania troszkę był wyżej. To myślę, że miałyby to wpływ na jakość tych usług.

Przedstawiciel JST (Respondent 11)

Realizatorzy projektów sygnalizowali również problemy z rekrutacją **specjalistów prowadzących terapię zajęciową**. Wymogi wobec takiej osoby są wysokie bowiem osoba prowadząca zajęcia terapeutyczne, zatrudniona na etacie na stanowisku wychowawcy musi być absolwentem pedagogiki. Zdaniem części ekspertów warunek ten jest trudny do spełnienia, zwłaszcza przez tych wnioskodawców, którzy zlokalizowani są w miejscowościach oddalonych od dużych miast agregujących ośrodki akademickie. Wymogi te ograniczają możliwości

zatrudnienia wyłącznie do absolwentów, podczas gdy są dostępne na rynku osoby będące w trakcie nauki, które podjęłyby zatrudnienie, gdyby nie ograniczenia formalne.

Niekiedy przeszkodą jest także **brak możliwości zatrudnienia kierowników klubów seniora** o odpowiednich kwalifikacjach., który zechciałby pracować na pół etatu (np. trzy razy w tygodniu). Ze względu na wymagania dotyczące doświadczenia zawodowego określone we wnioskach składanych w programie „Senior+”, w kilku wypadkach nie udało się w objętych badaniem samorządach obsadzić tych stanowisk.

Dopasowanie realizowanych działań do potrzeb

Dostęp do odpowiednich kadr ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia tworzenia atrakcyjnego i dopasowanego do potrzeb seniorów programu. Potrzeb, które – co należy podkreślić – ewoluują.

O ile generalnie **obecna oferta dostępna w dziennych domach i klubach jest uważana za wystarczającą** to zauważono, że dzięki projektowi i większej aktywizacji zaczęły rosnąć oczekiwania i potrzeby seniorów.

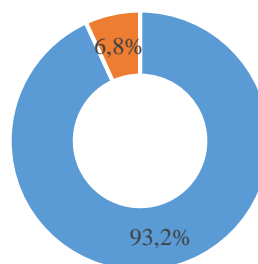
Ankietowani, w opinii których w ofercie brakuje wybranych zajęć wskazali także o jakie elementy ich zdaniem oferta powinna być rozbudowana. Najczęściej wskazywano trzy rodzaje aktywności: wyjazdy edukacyjne i krajoznawcze, zajęcia sportowe i spotkania/

możliwości konsultacji z psychologami:

- *w naszym wypadku brakuje nam wsparcia psychologicznego*
- *zajęć z psychologiem, radcą prawnym, wyjazdów do kina, teatru, na basen*
- *wyjazdy / wyjścia np. do opery, teatru, muzeum, galerii, kina*
- *seniorzy wskazują na potrzebę większej ilości zajęć usprawniających i ruchowych (np. typu pilates, siłownia), aktywności kulturalnej - wyjść/ wyjazdów do teatru, opery, kina, muzeum*
- *wycieczek, wyjazdów kulturalnych, zabaw tanecznych z poczęstunkiem*

Wyjazdy są ważne zwłaszcza dla mieszkańców miejscowości **oddalonych od dużych ośrodków miejskich**. Dla nich wyjazd z uczestnikami klubu do kina, muzeum, czy teatru to

Wykres 37. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy obecna oferta dziennego domu „Senior+”/ klubu „Senior+” jest wystarczająca? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

- Tak, obecna oferta Dziennego Domu „Seniora+”/ Klubu „Seniora+” jest wystarczająca
- Nie, w obecnej ofercie brakuje wybranych zajęć

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

niezadko jedyna okazja by móc zetknąć się z tego rodzaju ofertą kulturalną. Niestety w mniejszych i uboższych miejscowościach mniej organizuje się tego rodzaju wyjazdów, ale też wyjazdów integracyjnych i wycieczek krajoznawczych, głównie ze względu na brak wystarczających środków umożliwiających finansowanie dalszych podróży.

nasze odosobnienie od ośrodków miejskich gdzie się coś dzieje. No bo łatwiej by nam było w większej aglomeracji gdzie nawet wyszłybyśmy na spacer i dotarły do pewnych miejsc, wsiadłybyśmy w autobus (...) Transport i odległość od instytucji kultury na pewno w dużym stopniu wpływa na specyfikę działań w danych ośrodkach. Duża odległość od większych aglomeracji miejskich uniemożliwia lub w znacznym stopniu utrudnia partycypację seniorów w wydarzeniach kulturalnych.

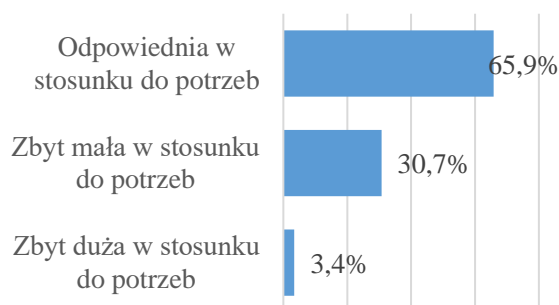
Przedstawiciel JST (Respondent 13)

Zabezpieczenie odpowiedniej liczby miejsc

Większość ankietowanych (65,9%) reprezentujących samorządy wskazała, że **liczba dostępnych miejsc w dziennych domach i klubach seniora jest obecnie wystarczająca** w stosunku do potrzeb. Tym niemniej w opinii badanych **potrzeby te będą rosnać**, nie tylko z uwagi na rosnące oczekiwania, ale przede wszystkim ze względu na zwiększającą się liczbę potencjalnych uczestników zajęć. Pierwsze symptomy wskazujące na konieczność poszerzenia zakresu działań nie tylko pod względem ich zróżnicowania, ale także ilości, są już dziś obserwowane.

Brak wystarczającej liczby miejsc dla seniorów jest obserwowany zwłaszcza w obrębie tych zajęć, które są szczególnie atrakcyjne dla uczestników – np. wycieczek, czy zajęć sportowych.

Wykres 38. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy liczba dostępnych miejsc jest? | Badanie ilościowe (CAWI) N=293

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania ilościowego (CAWI)

Współpraca między dziennymi domami i klubami seniora

Podczas rozmów pojawiały się głosy wskazujące na **problemy w komunikacji pomiędzy dziennymi domami i klubami seniora**, brak wymiany doświadczeń, a co za tym idzie rozwoju sieci wzajemnego wsparcia poprzez spotkania pracowników, kierowników na różnych szczeblach z różnych regionów kraju. Pojawiła się sugestia by takie spotkania organizować oddgornie co **ułatwiłoby i usprawniło networking lokalnych ośrodków**.

Sieciowanie, wymianę doświadczeń, nie wiem może jakieś nawet, jakieś wizyty, jakieś typowo studyjne jednego klubu w drugim, bo to działa tak po prostu bardzo ożywczo i na seniorów i na kadrę i nawet na pomysły, które po prostu przychodzą do realizacji

Trudności stworzenia takiej inicjatywy oddolnie wynika z tego, że jest zbyt wiele placówek o zróżnicowanych działaniach i rozsianych po całym kraju.

Przedstawiciel JST (Respondent 10)

Mimo wskazywanych trudności należy podkreślić, że krytyka niektórych rozwiązań miała charakter konstruktywny, a pracownicy jednostek samorządu terytorialnego byli w stanie rzeczowo wskazać szereg rozwiązań, które w ich ocenie korzystnie wpłynęłyby na przebieg projektów.

Wnioski:

- Program „Senior+” cieszy się powodzeniem ze względu na prosty i przejrzysty proces składania wniosków. Formalna konstrukcja konkursu jest oceniana dobrze.
- Głównym wyzwaniem dla samorządów jest pozyskanie wkładu własnego, zabezpieczenie odpowiedniego lokalu i zapewnienie ciągłości działań.
- Wyzwaniem organizacyjnym pozostaje przeprowadzenie w określonych terminach niezbędnych prac budowlanych i remontowych przystosowujących obiekty do wymogów właściwych dla dziennych domów i klubów seniora.
- Czynnikiem ograniczającym elastyczność działań są procedury wprowadzania zmian w budżetach trwających projektów, a także harmonogram dysponowania środkami z Programu, który wymusza często kredytowanie projektów przez samorządy.
- Dla przedstawicieli samorządów trudność stanowi ocena kwalifikowalności ponoszonych kosztów. Placówki wydają pieniądze na wiele obszarów i nie mają pełnej informacji wskazującej które z ponoszonych wydatków będą uznawane w rozliczeniu wsparcia.

- Istotną barierę krytycznie zagrażającą projektom jest trudność w pozyskaniu odpowiednich kadr. Dzielne domy i kluby mają problem z rekrutacją zarówno specjalistów jak i osób zarządzających tymi jednostkami.
- Obecna oferta dostępna w dziennych domach i klubach jest uważana za wystarczającą, ale jest to najprawdopodobniej stan tymczasowy, bowiem zauważono, że dzięki projektowi i większej aktywizacji zaczęły rosnać oczekiwania i potrzeby seniorów. Podobnie na obecnym etapie dostępna liczba miejsc jest w większości dziennych domów i klubów wystarczająca, ale konieczny jest ich zwiększanie w celu dopasowania do rosnącego popytu.

Wnioski i rekomendacje

Senior+ jest programem ważnym zarówno z perspektywy realizowania działań o charakterze aktywizacyjnym, zgodnie z założeniami polityki zdrowego i aktywnego starzenia się, jak też z perspektywy tworzenia infrastruktury i wzmacniania dostępu do dziennych placówek dla osób starszych w społeczności lokalnej. Działania podejmowane sukcesywnie od 2015 r. przyczyniają się do stałego wzrostu liczby placówek dziennych dla seniorów, a program jest głównym stymulatorem działań samorządów na tym polu. Oba moduły programu są oceniane przez realizatorów projektów jako potrzebne, jednostki samorządu terytorialnego nie miałyby bowiem potencjału finansowego do odpowiedniej organizacji infrastruktury i zajęć dla osób starszych. Wiele ze zrealizowanych w ramach programu *Senior+* projektów nie zostałyby zainicjowanych lub odbyłyby się w ograniczonej formie, gdyby nie otrzymane wsparcie finansowe. Zapewnienie odpowiedniego zaplecza infrastrukturalnego stanowi bazę dla usług oferowanych w dziennych domach i klubach seniora, jednocześnie tworząc szansę na realizację oddolnych inicjatyw i nawiązania relacji towarzyskich zarówno w grupie senioralnej jak też o charakterze międzypokoleniowym.

Program jest jednym z ważnych elementów wspierania życia seniorów w środowisku domowym i lokalnym i niezależnego życia tak długo, jak jest to możliwe, aktywizując seniorów w grupie rówieśniczej i motywując do angażowania się w działania na rzecz społeczności lokalnej, podkreślając tym samym ich przynależność do wspólnoty danego miasta czy gminy. *Z perspektywy trwałości rezultatów programu istotne jest by organizacja dziennych domów i klubów dla seniorów była stałym elementem lokalnych strategii uwzględniających sytuację starzejącej się populacji.*

W opinii badanych domy i klub spotykają się z pozytywnym przyjęciem wśród beneficjentów ostatecznych, a podejmowana w nich działalność przyczynia się do poprawy jakości życia osób starszych, szczególnie w miejscowościach gdzie poza samorządowe organizacje działające na rzecz seniorów są nieobecne, lub ich działalność jest bardzo ograniczona. Wachlarz oferowanych w domach i klubach zajęć jest szeroki, obejmując zarówno wsparcie zdrowotne (promocję zdrowia), zajęcia edukacyjne jak i rozrywkowe. Jednocześnie rodzaj ofert i jej bogactwo zależy od lidera (kierownika klubu) oraz kadry: ich zaangażowania, chęci działania i umiejętności motywacyjnych.

Chociaż w kolejnych latach powstaje coraz więcej placówek i działają one we wszystkich województwach, w tym w szczególności na terenach wiejskich, o mniejszej ofercie aktywizacyjnej dla seniorów, wciąż nie wszędzie dostęp do opieki dziennej dla seniorów jest zapewniony. *Biorąc powyższe pod uwagę należy wspierać samorządy z terenów zaawansowanych demograficznie, na których istniejąca oferta aktywizacyjna i opiekuńcza jest niewielka (brak realizowanych projektów aktywizacyjnych w innych projektach rządowych np. ASOS, brak dostępu do usług opiekuńczych) – w tym celu można rozważyć adekwatne mechanizmy alokacji projektów.*

Mimo wzrostu liczby placówek, dane sprawozdawcze wskazują na znaczną liczbę rezygnacji z realizacji projektów z uwagi na źle oszacowane potrzeby i niższe aniżeli planowano zapotrzebowanie oraz problemy z realizacją planów dotyczących budowy i remontów infrastruktury (realizacja w trybie prawa zamówień publicznych, problemy ze znalezieniem wykonawcy i terminową realizacją prac). Problemem bywa również realizacja działań zgodnie z harmonogramem, szczególnie w sytuacji późnego w roku kalendarzowym poboru środków finansowych z projektu. *Powyższe wnioski wskazują na potrzebę adekwatnej diagnozy potrzeb, co jest wprawdzie elementem składanych wniosków o dofinansowanie, ale nie zawsze odpowiednio realizowanym przez wnioskodawców oraz potrzebę rozważenia ogłaszania konkursów i naboru wniosków z większym wyprzedzeniem, by ułatwić planowanie inwestycji i realizację ich zgodnie z harmonogramem.*

Program cieszy się dużym zainteresowaniem, ilość przyznanych dotacji i zrealizowanych projektów przekracza plany, a wskaźniki dotyczące liczby beneficjentów programu są spełnione. Większość badanych jednostek biorących udział w programie podkreśla istotność modułu II, wspierającego funkcjonowanie podmiotów już działających. Jednak wyniki badania wskazują na możliwe trudności w kontynuacji działań po upływie

oczekiwanego okresu zapewnienia trwałości rezultatów (3 lata). Tylko część samorządów jest przygotowana do finansowania działania domów i klubów w dłuższym okresie, ze środków własnych. *W celu zapewnienia trwałości efektów Programu i funkcjonowania podmiotów po zakończeniu obowiązkowego okresu działania można rozważyć różnorakie zmiany finansowania działalności w ramach modułu II. Należą do nich np. przedłużenie okresu możliwego dofinansowania o kolejne 2 lata, ale stopniowe zmniejszanie rokrocznie jego udziału w stosunku do wysokości całego budżetu lub zróżnicowanie wysokości dotacji z budżetu państwa w całym okresie realizacji modułu II, tj. w pierwszych latach wprowadzając finansowanie z budżetu centralnego powyżej 40% i zmniejszając w kolejnych latach ten udział do poziomu poniżej 40% tak, by umożliwić samorządom terytorialnym stopniowe przejmowanie odpowiedzialności finansowej za działające jednostki. Alternatywą jest finansowanie docelowe (po upływie 3 lat) podmiotów z budżetu centralnego jako zadanie zlecone pomocy społecznej (w całości lub w części).*

Dzienne Domy i Kluby Seniora odpowiadają na nieco inne wiązki potrzeb. Dienne domy wspierają władze samorządowe w zabezpieczeniu podstawowych usług kierowanych do najstarszych mieszkańców, natomiast kluby seniora są instytucjami o bardziej aktywizującym charakterze. Jednocześnie z uwagi na łatwiejsze do spełnienia wymogi dotyczące infrastruktury, kadry i liczby godzin kluby cieszą się większą popularnością wśród lokalnych decydentów aniżeliienne domy „Senior+”. Sprzyjają temu również korzystne warunki dotyczące relacji między wkładem pracy (zajęcia 2-3 razy w tygodniu) a pozyskiwanymi środkami finansowymi. *Warto rozważyć poszerzenie oferty klubów Senior+ oraz wprowadzić zasady finansowania klubów i dziennych domów proporcjonalną do liczby godzin realizowanych w jednostkach i wymaganych standardów (kadrowych, wyposażenia).*

Istotną barierą zagrażającą realizacji projektów zgodnie z wymogami Programu są trudności w pozyskaniu odpowiednich kadr. Dienne domy i kluby seniora mają problem z rekrutacją zarówno specjalistów, jak i osób zarządzających tymi jednostkami. *Wprawdzie w zapisach programu widnieje możliwość zatrudniania stażystów, ale dotyczy one jedynie mniejszych jednostek, zalecane więc byłoby rozszerzenie tej opcji również na jednostki większe.*

Stosunkowo niewielka liczba samorządów realizowała zadanie w partnerstwie, a jeśli już podejmowano takie działania, najczęściej dotyczyły one prac remontowych i budowlanych. Brakuje przekonania o korzyściach wynikających z działań o charakterze zespołowym (np. klubu „Senior+” z kołem gospodyń wiejskich), a to sprzyja wymianie doświadczeń, dostępności i wymiany w projektach aktywizujących. *Można prowadzić działania stymulujące*

lokalną współpracę w formie preferencyjnych warunków lub zachęt (np. w formie dodatkowych punktów) uczestnictwa w programie dla jednostek, które będą realizować działania w partnerstwie. Można również dążyć do promowania przykładów udanych partnerstw – kooperacji, które umożliwiają wykorzystanie potencjałów różnych instytucji i dzięki tej synergii osiągać lepsze rezultaty niż w przypadku projektów realizowanych indywidualnie.

W badanych jednostkach zwracano uwagę na brak miejsc, w których seniorzy mogliby spędzić czas na świeżym powietrzu, w otoczeniu zieleni. Zieleńce i ogrody byłyby miejscem spędzania czasu, a jednocześnie dawałyby możliwość poszerzenia zakresu zajęć o te związane z ogrodnictwem i zielarstwem czy możliwością realizacji aktywności fizycznej na świeżym powietrzu. *Można rozważyć ponowne poszerzenie zakresu możliwych do realizacji działań w ramach modułu I o prace związane z dostosowaniem terenów zielonych znajdujących się bezpośrednio przy domach czy klubach.*

Badane podmioty wyrażają obawy dotyczące wpływu pandemii COVID-19 na prowadzone przez nie działania. *Z uwagi na pandemię i wzrost poziomu świadomości ryzyk z nią związanych w najbliższych latach warto rozważyć promowanie form działania klubów i dziennych domów seniora uwzględniających modyfikację oferty tematycznej o edukację cyfrową i dostosowanie działań stosownie do możliwości (np. zapewnienie cateringu, rozwożenia posiłków, formułowania filmów instruktażowych np. do zajęć rehabilitacyjnych i dostarczania ich uczestnikom, zwiększenie oferty zajęć na świeżym powietrzu w sezonie letnim). Można, w trybie konsultacji z działającymi klubami i dziennymi domami „Senior+”, również rozważyć poszerzenie katalogu inwestycji infrastrukturalnych działania umożliwiające aranżację pomieszczeń zgodnie z wymogami sanitarnymi dotyczącymi dystansu fizycznego. Tego typu działania, jeśli miałyby podjęte, winny być zrealizowane jeszcze jesienią 2020 r.*